

Kouřil, Pavel; Prix, Dalibor; Wihoda, Martin

Středověké opevnění v Adolfovicích na Jesenicku

Archaeologia historica. 2005, vol. 30, iss. [1], pp. 199-226

ISBN 80-7275-056-9

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140622>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

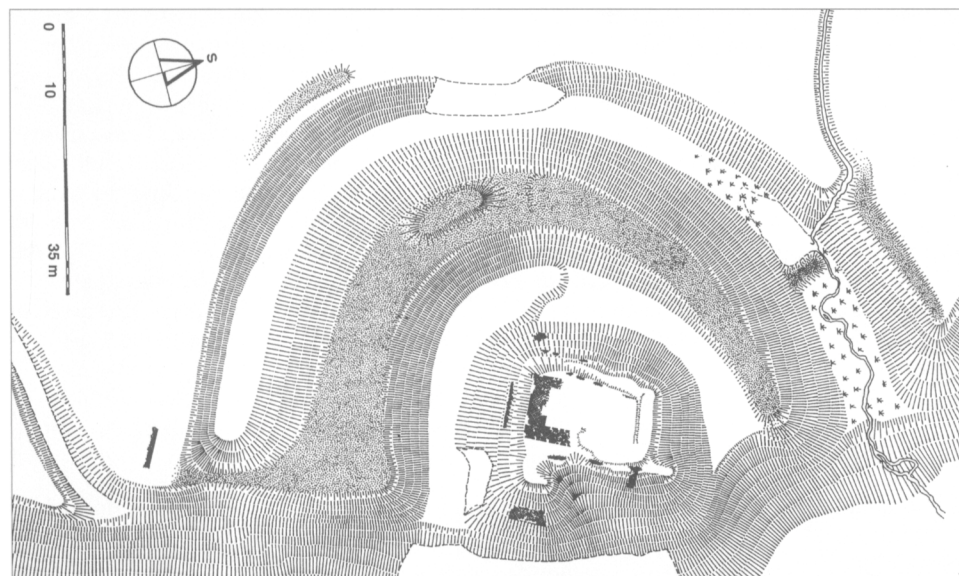
Středověké opevnění v Adolfovicích na Jesenicku*

PAVEL KOUŘIL – DALIBOR PRIX – MARTIN WIHODA

1. Umístění a popis lokality

Na poměrně nízké nevýrazné jazykovité ostrožně, obtékané z jižní a východní strany Javoříckým potokem (dříve zvaným *Mühlbach*), nad levým břehem řeky Bělé, do níž se jmenovaná vodoteč vlévá, stávalo kdysi ve vsi Adolfovicích nedaleko města Jeseníku (původně Frývaldova; *Freiwaldau*) středověké opevnění. Do odborné literatury, pomineme-li stručnou zmínku o zámku (*Schloss*) na *Schlossbergu* nad mlýnem u Reginalda Kneifela z roku 1806, je pod názvem *Adelsburg* uvedl v roce 1894 Anton Peter. Z kamenné architektury se sice mnoho nedochovalo, avšak impozantní valový systém, svědčící o neobyčejně rozsáhlých zemních pracích, působí svoji monumentalitou dodnes (obr. 1).

Původně vcelku rovná plošina, ukončená na východní straně, nad údolím Bělé, prudkým srázem, byla v příhodném místě rozčleněna dvěma do svahu ústíci hlubokými podkovovitými příkopy tak, aby chránily vzniklé vydělené nevelké jádro fortifikace z přístupové západní strany. To má dnes nepravidelný (původně zřejmě pravouhlý) tvar maximálních rozměrů 18×13,5 m a zvláště v jeho jižní části jsou ještě dnes patrné základové partie centrální věžovité stavby se zřejmě obdélným půdorysem, odkryté v 1. polovině 30. let minulého století (podrobněji níže). Rozpadající se zdivo, tvořené zřejmě nelámanými většími i menšími kameny, je spojováno vcelku kvalitní maltou; zaznamenány byly také její úlomky s otisky kulatiny, patrně z otvorů po kulech lešení. Další útržky zdiva, nepatřící však k věžovité stavbě a jdoucí zpravidla v linii, jsou v různých výškových úrovních místy zřetelné i po obou delších a kratších stranách jádra. Představují pozůstatky hradební zdi, ale naznačují také, že svahy centrálního plata (jak to prokázaly i výkopové práce) byly v ohrožených úsecích po obvodu zpevněny jakousi kamennou plentou (1 až více než 1,6 m silnou) s nárožními

Obr. 1. Adolfovice. Půdorysné zaměření, stav v letech 2001–2002 (H. Dvorská–I. Kozlovská–D. Prix–M. Wihoda).

a obvodovými nestejně širokými pilíři, spojovanou mnohem méně kvalitním pojivem než samotná věžovitá stavba a někdy se spíše zdá, jako by šlo o pouhou hlinu; zvláště u lépe zachovalého, oboustranně lícovaného úseku zdiva na jihozápadní straně je zřejmé, že jeho vnitřek byl vyplněn sesbíranými menšími kameny a zřejmě i říčními valouny a prolit písčitou, málo jakostní maltou. Použití opěrných pilířů je konstrukčním prvkem na slezských fortifikacích dosti ojedinělým, ale zde majícím svoji logiku a opodstatnění. Štěrkovito-písčitá terasa řeky Bělé, na níž je opevnění zbudováno, je totiž velmi drobná a málo kompaktní a neustálým zvětráváním a erozí (zvláště v zimních měsících) dochází k jejímu permanentnímu borcení a sesouvání. Aby se zabránilo tomuto nežádoucímu jevu, musel být použit uvedený způsob zpevnění svahů, zvláště na východní straně směrem k řece. Ostatně i nebyvalá šířka a hloubka příkopů může být dílem zapříčiněna právě tímto momentem. Snad stavitelé takovéto problémy skutečně předpokládali a zřejmě úmyslně předimenzovali i mohutný val mezi oběma příkopy, jehož rovné temeno je ještě dnes 5–7 m a místy dokonce i 15 m široké. Mohlo případně, obehnáno po obvodu lehkým plaňkovým plotem, sloužit hospodářským účelům, jistě však bylo využíváno komunikačně.

Přístup vedený v konečné fázi od jihu, respektive jihovýchodu, úzkou spojovací šjíjí na vnitřní val pokračoval po jeho koruně pravděpodobně až na samý, ke dnu prvního příkopu klesající konec na severovýchodě, kde buď mostem přes příkop anebo po kratším příčném valu příkop uzavírajícím, vystoupal do vlastního jádra; této druhé variantě by nasvědčovala i současná konfigurace terénu, když jistě vyvýšení je tu ještě patrné. V maximálním vyklenutí valu, na jeho temeni, je situována mírně vyvýšená oválná plošina, snad pozůstatek nějaké budovy nepřiliš jasného účelu. Vnitřní příkop je vůči koruně valu méně hluboký (cca 4–5 m) a mělčí než příkop druhý – vnější (hluboký cca 6–8 m) – a dá se předpokládat, že především jeho severovýchodní, výše položený úsek je částečně zaplněn materiálem se souvazujícího se centrálního plata i vlastního valu. Nepravděelné odstupnění jeho dna zhruba uprostřed naznačuje, že práce tu nebyly dokončeny. Druhý příkop, jenž (stejně jako první) dosahuje na vrcholu šířky až 20 m, je v některých úsecích podmáčen stružkou vtékající do něj ze severu; pod vtokem vodoteče do příkopu je zřetelné jeho předělení nižší útlou hrází, podporující úvahu o možném celkovém, nebo alespoň většinovém zavodnění, jak o něm svědčila místní tradice ještě na přelomu 19. a 20. století. Uvedená, dnes již převážně neudržovaná, stružka je vyvedena ve vzdálenosti přibližně 0,5 km z drobné bezejmenné vodoteče vlévající se z levé strany do řeky Bělé severně od ostrožny s popisovanou fortifikací. Střední partie příkopu byla v posledních desetiletích bohužel poškozena destrukcemi a zavážením odpadem. Severní a západní okraj fortifikace je ještě lemován dvěma kratšími, obtížně rozpoznatelnými úsecy subtilního, původně zřejmě celistvého, vnějšího okružního valu. Kus lícovaného zdiva, zjištěný na jižní straně areálu v linii indikovaného valu, může naznačovat případnou existenci brány v možné hradbě, která snad korunovala alespoň zčásti tento nízký předsunutý val před vnějším příkopem. Pro porozumění širším vazbám fortifikace k okolí je důležité, že na jižní straně probíhá pod opevněním úsek ještě dnes patrné úvozové cesty. Ta přicházela od západu a po levobřežním svahu Javořického potoka klesala v těsném dotyku s opevněním do údolí řeky Bělé. Západně od něj její průběh překryla druhotná parcelace a domkařská zástavba, pod vlastním tvrzištěm je její trasa zjevně násilně přerušena areálem podniku Jesan. Tato komunikace se nijak neváže na současný systém cest, ulic a osídlení v Adolfovicích a její středověký původ je proto značně pravděpodobný. Severozápadně od tvrziště se potom ve vzdálenosti asi 100 m rozkládal starší hospodářský dvůr s rybníkem za ním, který by svou polohou mohl indikovat umístění případného hospodářského zázemí adolfovického sídla.

2. Archeologický výzkum a klasifikace opevnění v archivních pramenech a dosavadní literatuře

Z dnes torzovitě dochované korespondence týkající se terénního výzkumu na adolfovic-kém opevnění, vedené mezi tehdejšími řediteli Slezského zemského muzea Edmundem

Wilhelmem Braunem a Franzem Peschelem, profesorem (učitelem) v Jeseníku a vedoucím tamního muzea, se dovídáme některé skutečnosti o jeho průběhu i zjištěných nálezech.

Výzkum v rozsáhlejší měřítku opravdu započal – po zřejmě nevelkých sondážích v roce 1930 (jak zmínil Josef Uwira) – až v letech 1933–1935. Jeho realizace se roku 1933 nejspíše ujal sám Peschel, který v červnu uvedeného roku podal zprávu, že zamýšlí na lokalitě provést větší odkryv, neboť získal důstojníky jesenícké posádky k tomu, aby ve volném čase uvolňovali vojáky k výkopovým pracím. Dále ředitele Brauna zpravil o faktu, že vedení výzkumu převezme moravskoslezský sudetský horský spolek, který již před válkou (rozuměj I. světovou) prováděl podobné odkryvy na Rychlebech, Edelštejnu a dalších lokalitách (Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 318). Zároveň zaslal do Opavy získanou poškozenou ostruhu („*deutscher Reitersporn*“) a žádal o její zhodnocení (posudek) tehdejšího předního znalce středověkých militárií Rudolfa Příhodu, kurátora opavských sbírek. Ten skutečně promptně vyhověl a v odpovědi ostruhu zařadil do vyspělého 14. století s dovětkem, že jde o nález (dnes bohužel ztracený) bez většího vědeckého významu!

Ředitelství opavského muzea v této souvislosti F. Peschela požádalo o podání zprávy, jak je celý projekt zabezpečen. Tuto informaci Peschel společně se stanoviskem Sudetského horského spolku obratem skutečně zaslal. Psal o problémech spojených s prováděním výkopových prací, kdy majitel pozemku svůj souhlas s výzkumem dal a poté stáhl zpět, k čemuž údajně došlo na popud místního adolfovického muzea po smrti faráře Schweidlera, který je do té doby spravoval. Situace byla zřejmě dosti komplikovaná, neboť v dalším textu se zmínil o tom, že v práci se třemi placenými dělníky pokračoval jistou dobu na vlastní pěst a sice v již vyčištěných a zpřístupněných příkopech. Domníval se, že zatímní kratičký výzkum byl prováděn se všemi patřičnými náležitostmi, neboť vedení převzal brněnský archeolog-prehistorik Karl Schiermeisen. Ten však musel být záhy z výše uvedených důvodů odvolán, stejně jako připravená skupina dobrovolníků, včetně geologa a geometra. Peschel ovšem neopomněl dodat, že se bude mezitím angažovat na jiných lokalitách a že již 24. června 1933 začínají „výzkum“ na hradě Koberštejně, když požádali o povolení provádět výkopové práce i na hradě Kaltenštejně. Prosil E. W. Brauna o pomoc při odborném dohledu a sdělil, že pokud by narazil(-li) na nálezy zásadního charakteru, ponechá je v zemi až do příjezdu odborníka; drobné předměty – keramiku, železné nářadí atd. – bude však zasílat do Opavy k určení. Požadoval ovšem vrácení již determinovaného archeologického materiálu (keramika, kovové předměty, kosti) z Adolfovic zpět, neboť se domníval, že pro opavské sbírky není příliš cenný.

Výzkum na adolfovickém opevnění se však přece jen musel nějakým způsobem opět rozběhnout, protože zhruba o jeden měsíc později (22. července 1933) požadovala direktce Slezského zemského muzea na vedení jeseníckého muzea (tj. na Peschelovi) další hlášení o průběhu výzkumných prací s dotazem, zda by nemohlo finančně zajistit vyslání R. Příhody na lokalitu, neboť samo již na rok 1933 vyčerpalo svůj příděl cestovného (!). Současně také Peschelovi sdělilo, že zaslouhou keramiku je možno vrocit do 2. poloviny 14. a na počátek 15. století.

Z Peschelovy odpovědi (11. srpna 1933) se však dozvídáme, že akci mělo již na starosti muzeum v Adolfovicích, že sám Peschel se dále nemůže do záležitostí vměšovat a že by bylo tudíž lepší, kdyby se Opava obrátila přímo na místní muzeum, jež nyní vede jistý učitel jménem H. Bereiter. Stalo-li se tak nevíme, stejně jako to, co se dělo následujícího roku, nicméně se zdá, že výzkum zde probíhal, jak o tom později (viz níže) v novinových článcích informoval Josef Uwira. Adolfovičtí, respektive místní spolek *Schweidler-Muzeum-Oberes Bielatal*, se však v roce 1935 obrátili přímo na Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko se sídlem v Brně s oficiální žádostí o povolení dalších odkryvů. Brno zřejmě s vydáním rozhodnutí váhalo, neboť se dotazovalo na věc Slezského muzea v Opavě, zda by nechtělo samo výzkum provádět. Na základě uvedené žádosti se rozběhla čilá korespondence mezi opavským a jeseníckým muzeem, zastupovaným profesorem Peschelem. Ve stručnosti se dá její obsah shrnout v tom smyslu, že opavští chtěli vědět, co se ví o činnosti uvedeného spolku, za jakých okolností vznikl, jaké cíle sleduje, má-li prostředky a síly k provádění ta-

kovéto činnosti a co se stalo s doposud získaným archeologickým materiálem. V souvislosti s dalším zásadním dotazem, je-li k dispozici odborný dozor, tážali se F. Peschela, zda by sám nechtěl převzít vrchní metodický dohled nad průběhem terénních prací a podávat zprávy o výsledcích výzkumu a získaných nálezech. Zároveň jej prosili o podání sumáře, týkajícího se dosavadních aktivit na lokalitě.

V obsáhlém sdělení se Peschel vyznal z toho, že již v roce 1933 zahájil terénní aktivity na řadě středověkých fortifikací (Kaltenštejn, Adolfovice, Koberštejn, Edelštejn) ve spolupráci se skupinou dobrovolníků (učitelé + studenti) bez nároků na jakoukoliv odměnu, z nichž jeden absolvoval v Brně muzejní kurs; získané artefakty, zvláště keramika, byly průběžně zasílány k určení do opavského muzea. Znovu popsal situaci kolem vlastního výzkumu adolfovického tvrziště (viz výše) s tím, že muzeum založené Schweidlerem v jeho vlastním domě bylo spíše privátní sbírkou; po smrti faráře mu bylo sděleno, že církevní věci přebere diecézní muzeum. Došlo údajně k prudké hádce s některými (mladšími) pány, kteří úmyslně kladli překážky práci jesenického muzea, neboť sami měli interest výzkum provádět. Proto Peschel v zájmu věci vyklidil pole a přenechal výzkum zakladatelům adolfovického muzea a jejich spolupráci s jesenickou garnisonou; podotkl, že se jim patrně slušně dařilo.

Mezitím se muzeum z fary přestěhovalo na jiné místo přidělené obcí, kam byly uloženy i nečetné nálezy. Za nejdůležitější osobu Peschel považoval učitele Josefa Uwiru, který samostudiem, navštěvováním odborných kurzů v Brně a především ve Vratislavi získal znalosti o pravěku a časném středověku, a již zmiňovaného Bereitera. Při této příležitosti zmínil, že podobná skupina lidí ze soudního okresu Jeseník-Vidnava znemožnila jeho angažmá i při sondážích na hradě Kaltenštejně. Peschel zdůraznil, že sice mohl i proti vůli všech uvedených osob výzkumy dále provádět, neboť k tomu měl zmocnění nadřízených relevantních orgánů, ale zároveň připustil, že není žádná bojovná povaha a že se tudíž raději stáhl zpět, když střetnutí a hádky, zvláště s učitelem Uwirou, se stupňovaly a stály ho mnoho času i sil. Za stávajících podmínek tedy nemůže provádět dozor nad výzkumem v Adolfovicích, jelikož by tím byl potvrzen casus belli. Dále se ptal, zda je vůbec možné Uwiru považovat za odborníka, když vlastně nezveřejnil žádnou práci z problematiky středověku. V závěru pak litoval, že pokud mu není umožněno právně uvést zdejší památkovou péči do pořádku, nechce se vměšovat.

Ředitelství opavského muzea se tudíž muselo s danou odpovědí a situací smířit a Peschela se dotázalo, zda by v tomto konkrétním a výjimečném případě – jelikož brněnský Státní památkový ústav požaduje urychlené řešení celé záležitosti – souhlasil s předáním vedení a zodpovědnosti J. Uwirovi. Podotklo, že rozhodnutí je pro muzeum obtížné, protože jmenovaného nezná a raději by vidělo, kdyby byl výzkum prováděn v režii Peschelové. Znovu ještě vzneslo dotaz, komu vlastně přísluší místní muzeum a kdo jej dotuje.

Z posledního listu (odpovědi Franze Peschela), který máme k dispozici, vyplývá, že profesor byl s Uwirovým pověřením srozuměn. Navrhl však, z důvodů zabránění další neplodné řevnivosti v důsledku směřující pouze ke zřízení privátní sbírky, jež by nebyla veřejnosti k užtku, aby vrchní vedení odborných (rozuměj archeologických) akcí na okrese Jeseník bylo umožněno Sudetskému horskému spolku. Argumentoval tím, že spolek má vlastní kancelář, vede korespondenci, každoročně vydává zprávy o své činnosti sloužící vědeckým účelům a právě na výzkumu středověkých fortifikací má eminentní zájem; upozornil, že organizace prováděla odkryvy na rychlebském hradě, založila muzeum v Javorníku nesoucí její jméno a pro jednotlivé okresy ustanovila své zástupce. V případě Adolfovic by pracemi pověřila učitele Uwiru. Jeho osoba by přitom stála v pozadí, aby se zabránilo vzniku zbytečných protivenství. Jesenické muzeum by se tak stalo centrem pro politický okres Jeseník, krnovské muzeum pro tamní region, novojické pro Kravařsko atd. Zároveň připomněl, že v Jeseníku a v Krnově absolvovali správcové muzeí speciální kurs pro muzejní vlastivědné pracovníky na české univerzitě v Praze ve dnech 1.–9. července roku 1934.

Na základě uvedených skutečností zaslalo Slezské zemské muzeum v Opavě Státnímu památkovému ústavu v Brně vyjádření v tom smyslu, že samo nehodlá výzkum na zřícenině

(Schlossbergu) v Adolfovicích provádět, avšak navrhuje, aby vrchním dozorem nad výkopovými pracemi bylo pověřeno jesenické muzeum (prof. Dr. Peschel) a jejich prováděním a vedením odborný učitel Josef Uwira; ten má údajně, dle spolehlivých informací, pro tento úkol postačující odborné znalosti, schopnosti a zájem. Uwirovy aktivity ostatně potvrzuje i místní kronika, ve které se zpráva o výzkumu objevuje na str. 182–183 k roku 1933 (*Gedenkbuch der Gemeinde Adelsdorf 1925–1937*). Zdá se, že Brno povolení skutečně vydalo, protože v létě roku 1935 se výzkum nepochybně uskutečnil.

Tím kauza Adolfovice, můžeme-li tak alespoň z dochované korespondence soudit, na čas ustoupila do pozadí, aby se po bouřlivém a nešťastném závěru 30. let 20. století a za následné nacistické okupace opět naléhavě vynořila na přelomu let 1941/1942. To již ovšem za zcela změněných poměrů. Učitel Uwira, který byl mezitím jmenován okresním konzervátorem pro pravěk (*Kreispfleger für Vorgeschichte*) sváděl tuhý boj s podnikatelem Leglerem, jenž potřeboval na úkor centrálního plata opevnění rozšířit skladovací plochy pily nacházející se na parcelách č. 1225 a 1228 u jeho paty a pozemek proto odkoupil a zplanýroval. Vyvíjel tedy v tomto směru patřičné aktivity, když se obracel na relevantní instituce, především na Úřad pro pravěk se sídlem v Teplicích (*Amt für Vorgeschichte*) a jeho prostřednictvím i na Památkový úřad v Liberci (*Denkmalamt des Reichstatthalters im Sudetengau-Gauselbstverwaltung*), zastoupený dr. Hönigschmiedem. Jeho snahy skutečně vyvolaly řadu jednání, jejichž cílem bylo prohlásit oba pozemky za památkově chráněné, přičemž do hry vstoupilo také opavské zemské muzeum (*Reichsgauseum Troppau*), prezentované ředitelem Waltherem Kudlichem, ale i poměrně známý archeolog Georg Raschke – ředitel zemského úřadu pro pravěk a časný středověk se sídlem v Ratiboři (*Landesamt für Vor- und Frühgeschichte*). Podmínkou bylo pořídit dokumentaci současného stavu a právě tímto úkolem Raschke pověřil preparátora a konzervátora opavského muzea Willfrieda Titzeho. Titze skutečně Adolfovice 16. února 1942 navštívil, zhotovil fotodokumentaci, plánek lokality a jejího nejbližšího okolí, stejně jako výsek z katastrální mapy z roku 1836 (měřítko 1 : 2 880) s vyznačením jednotlivých parcel a jejich čísel. Od majitelů pozemku Riedelových se dozvěděl, že před 1. světovou válkou bylo jádro hrádku srovnáno a využito jako taneční parket a besídka. Přes oba příkopy vedla dřevěná lávka směrem k jejich domu. Po velké povodni v roce 1903 však postupně vše upadlo v zapomnění. Zaznamenal rovněž sdělení, že se připouští, že oba příkopy byly dříve uzavřeny a napájeny z bývalého mlýnského rybníka a teprve v důsledku zmiňované velké vody bylo toto uzavření prolomeno a strženo. Pokud jde o nálezy, byly donedávna uloženy v místním muzeu, nyní jsou prý sbaleny, neboť budova slouží potřebám NSDAP.

Raschke dále vyslovil požadavek, aby Uwira podal podrobnou zprávu o celé záležitosti, předložil dokumentaci a oznámil, kde jsou uloženy nálezy. Bylo však již zřejmě pozdě, neboť dotyčný v lednu 1942 narukoval do wehrmachtu a nemohl tudíž vyhovět ani žádosti, aby o výzkumu a jeho výsledcích podrobně referoval v časopise *Sudeta*, v ročníku 1941/42. Celé záležitosti se měl poté věnovat ředitel Kudlich. Situace byla poměrně vážná, neboť majitel parcely, sedlák G. Riedel, odstoupil podnikateli Leglerovi k zástavbě pozemek o rozměrech 30×10 m, jehož využitím by byla narušena celková konfigurace terénu, i když vlastní jádro fortifikace by patrně zasaženo nebylo. Další informace o vývoji situace však chybí, jisté je, že centrální část v této fázi poškození unikla.

Nicméně malá továrna směrem k opevnění rozšířena byla a tak dnes potok, který ji kdysi odděloval od tvrzíště, protéká jejím nádvořím. V jaké míře k úpravám došlo již za války a jakým způsobem se na ni případně podílelo poválečné období (dnes zde existující podnik se nazývá *Jesan*) nejsme schopni přesněji rozhodnout; z hlášení Lumíra Jisla z roku 1951 ale vyplývá, že za okupace byla velká část nároží fortifikace odstraněna a lokalita „*utrpěla stavbou baráku*“ (?).

*

Jediné poněkud ucelenější informace, které o adolfovicím opevnění a zejména jeho archeologickém výzkumu máme, pocházejí z naprosto totožných novinových článků Josefa Uwiry, zveřejněných v denících *Bohemia* (28. května a 7. června 1936), *Sudetendeutsche Tages-*

zeitung (14. a 20. června 1936) a *Neues Tagesblatt* (15. září a 3. října 1936) pod názvem *Erste Ausgrabung einer fränkischen Turmburg in Schlesien*, respektive *Ausgrabung einer fränkischen Turmburg in Schlesien*. Uwira v nich mimo jiné uvádí, že poslední zbytky kamenné architektury byly úmyslně zplanýrovány snad někdy v závěru 19. věku a takto upravený terén sloužil k pořádání tanečních zábav a různých jiných slavností včetně slunovratu anebo hasičských dýchánek („... *Acht Tage lang wurde mit Ochsen Erde zur Planierung auf die Mauertümmer gefahren...*“). A tak se stalo, že se do dnešních dnů dochovaly pouze impozantní valy a příkopy a pomístní název „*Schlossberg*“. Autor v této souvislosti také upozorňuje, že na starých mapách je zaznamenána již dlouho zaniklá stezka jdoucí z Dolní Lipové přes *Schlossberg* a dále údolím potoka nazývaného *Rauschebach* (dnes Šumný potok) na Heřmanice a Zlaté Hory; fortifikace byla tudíž programově situována do strategicky důležitého bodu, kde se tato cesta měla napojovat na komunikaci směřující za hrubojesenickým hřebenem podél Černé Opavy na Vrbno pod Pradědem.

První zjišťovací výkopy byly Uwirou provedeny za pomoci místního faráře v roce 1930; nálezy keramiky zdobené radélkem – mezi nimi i spodní část gotického poháru datovaného autorem do 14. století – se dostaly na výstavu do Vidnavy, kam se poté poděly nevíme.

Výzkum pokračoval za ztížených podmínek v letech 1933, 1934 a 1935, přičemž se na něm podíleli místní dobrovolníci včetně adolfovického muzejního spolku a – jak jsme již výše zmínili – i vojáci jesenické posádky. Práce neztěžoval jen nedostatek finančních prostředků, vzrostlé stromy a jejich kořeny nebo nutnost odstranit vzniklou suť, ale také slib majiteli pozemku uvést terén do původního stavu, takže např. větší kameny musely být navrstveny na již odkryté základy a zbývající suť ukládána v bezprostřední blízkosti. Po několika měsících se však přece jen podařilo vyčistit suterénní prostory a obnažit větší část půdorysu centrální stavby, přičemž o probíhajících pracích byl dle vedoucího výzkumu veden výkopový deník (*Tagesbuch*) s terénními náčrtý a zprávami o nálezech, dnes ovšem nezvěstný. Byla rovněž zachycena obvodová hradbá zpevněná podpěrky, vymezující prostor přibližně čtvercového jádra o délce strany cca 23 m a síle zdí 2,2 m, přičemž byla zjištěna dvě nároží a existenci dalších dvou údajně potvrdili očití svědkové (obr. 2). Uvnitř takto ohraničeného útvaru se nacházela věžovitá stavba rozměrů 16×9,3 m se zdmi silnými 2,8 a 2,3 m, jejíž suterén byl členěn na tři vzájemně propojené prostory, z nichž střední představovalo schodiště s malým výklenkem – nikou – a zbývající dva o nestejně velikosti pak zahloubené sklepní místnosti s hliněnou podlahou. Ve zdi, oddělující větší místnost od střední části, z níž do ní vedly čtyři schody, se zachovala dutina pro ukotvení závory, ve dveřním portálu do menší místnosti pak větší a těžší kámen s otvorem pro upevnění železné anebo dřevěné závory pro otvírání a zavírání dveří. Centrální budova byla umístěna v severní plošině jádra, v jihovýchodní části pak byly odkryty 0,5 až 0,9 m široké základy vedlejšího, snad hospodářského stavení, těsně na ni navazujícího; jeho rozměry Uwira neudal. Sondy položené v jihozápadním kvadrantu centrálního plata nezachytily žádné pozůstatky kamenné architektury, patrně se zde nacházel nezastavěný volný prostor.

V dalším hodnocení adolfovické fortifikace se Uwira držel tehdy neobyčejně populární Schuchhardtovy klasifikace opevněných sídel, uveřejněné v jeho dnes již klasickém díle *Die Burg im Wandel der Weltgeschichte* (Potsdam 1931). Carl Schuchhardt v pevnostním stavitelství rozeznával francko-normanský a sasko-germánský styl. Vycházejíce z uvedeného členění, zařadil Uwira opevnění v Adolfovicích – především na základě ortogonálního půdorysu jádra a pravouhlé věžovité stavby – jednoznačně k francko-normanskému typu. Jelikož však centrální stavba nestála osamoceně ve středu jádra, nýbrž byla posunuta k obvodové hradbě a navíc ještě doplněna dalšími objekty (?), předpokládal, že se jedná o jakousi mladší či přechodnou modifikaci uvedeného typu. Své úvahy končil tím, že fortifikace (hovoří o hradu) mohla zaniknout nejdříve někdy kolem 13. století, čemuž prý odpovídá jak stáří nalezeného materiálu (který ovšem blíže bohužel nespecifikoval a nezobrazil), tak i historické poznatky o počátcích osídlování jesenického regionu, prezentované především Josefem Pfitznerem.

Winn.

To wollen ich für Ihre Leitfähigkeit seit yon immer
ein Danke will ich an die senden.

Erhalten ist nun die folgenden Adressen
Nr. 1225 in. 1228.

Leipzig Gottlieb Rindl in. Albin Lauth
bude Linsen, Adressen bei Linsen.

Platzberg.

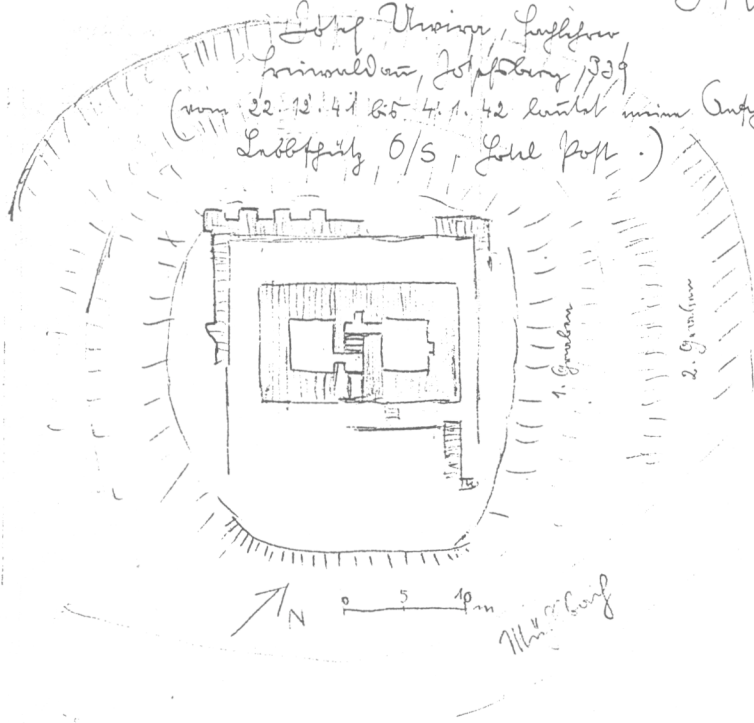
Lied Liller.

Der Vorsitzende d. Amtes

Linsen.

Josef Uwir

Josef Uwir, Leipzig
Linsen, Platzberg, 333
(von 22. 12. 41 bis 4. 1. 42 wurde meine Aufsicht:
Linsen, 6/5, Lied Post.)

Obr. 2. Adolfovice. Terénní skica, zachycující výzkumem odkryté pozůstatky kamenné architektury. Převzato z dopisu Josefa Uwiry adresovaného dne 21. 12. 1941 Ústavu pro pravěk v Teplích. (Amt für Vorgeschichte in Teplitz-Schönau.)

Ve stejném roce jako Uwira zveřejnil rovněž Herbert Weinelt ve svém stěžejním a zřejmě i nejznámějším publikačním výstupu *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des Friewaldauer Bezirkes* (Breslau 1936) heslo pod názvem *Adelsburg* (pojmenování převzato od Franze Peschela, respektive Antona Petera) a nikoliv *Adelsdorf*. Je zcela zřejmé, že čerpal z Uwirových poznatků a třebaže sděluje, že výkopové práce nejsou ještě ukončeny, přesto prý dovolují podat jasný obraz o typu zkoumaného opevnění. Hovořil pouze o jednom mohutném příkopu vydělujícím fortifikaci na severozápadě a jihozápadě, dále o tom, že základy hlavní budovy, jež byly zcela obnaženy, mají rozměry 16×9,7 m (tím se u kratší stěny lišil od údajů Josefa Uwiry) a šířku zdí kolísající mezi 2,3 až 2,9 m, přičemž nejsilnější je zdivo na severozápadní, nejvíce ohrožené straně. Suterén podle Weinelta sestával ze dvou hlavních místností (rozměry neudává) a schodiště umístěného mezi nimi, z něhož se zachovaly schody (či jakési stupně) vedoucí do východní sklepní místnosti. Ve stejném směru jako schodiště vedl z prostoru vnitřního hradu vstup do věžovitých staveb. Ta stála podél severozápadní hradební zdi, byla zbudována – stejně jako např. věž ve Skorošicích – z volně sesbíraných kamenů a Weinelt ji považoval za obytnou. Sděloval, že ohradní zeď, zatím odkrytá jen v západním nároží, je 1,6 m silná (Uwira ovšem uváděl 2,2 m) a od centrální stavby vzdálená 3,6 m. Na jihozápadě je mocná jen 1 m a od věže vzdálená 2,4 m. Nároží a severozápadní strana byly zpevněny podpěrnými pilíři. V jihovýchodním sektoru nebyl výzkum tehdy ještě zcela dokončen.

Dále upozornil na nálezy železných hrotů šípů, keramických zlomků a dokonce i stříbrného brakteátu (?), opírajíce se přitom o písemné sdělení Josefa Uwiry (keramiku nalézanou na lokalitě ještě před Uwirovými výkopy datoval Peschel s odvoláním na Gustava Stumpfa jako jdoucí až do 15. století; Peschel 1931, 279–280). Weinelt zde jako první představil plánek lokality s měřítkem a orientací, který signoval svým jménem k datu 22. července 1936. Adolfovice považoval za vzorový příklad opevnění frankého stylu a domníval se, že prezentuje jakýsi mezistupeň mezi jednoduchou okružní zdí oběhnaným věžovitým hrádkem v Ondřejovicích (*Turmhügelburg*) a vodou chráněnými fortifikacemi ve Vlčicích, Supíkovcích a v Jeseníku. Zároveň je ovšem prý jediným zástupcem tohoto typu, který můžeme přiřadit k výšinným ostrožným lokalitám. Jeho vznik kladl do období kolem poloviny 13. věku (Weinelt 1936, 86–89). Fortifikace (nazývá ji hradem) ležela v blízkosti ústí *Rauschebachu* (tj. Šumného potoka) do Bělé na strategicky významném místě, na počátku důležité, dnes již ovšem zaniklé stezky, probíhající údolím vodoteče přes *Hirschgraben* (dnes sedlo pod horou Jelení loučky, 1205 m n. m.) a podél Bílého potoka na Opavsko. Údolí *Rauschebachu*, které se zařezává hluboko do horského masivu, nebylo však již žádnými dalšími hrady. To podle něj hovoří pro to, že pro potřeby biskupství stačilo vybudovat jen předsunuté pozice – hrady *Wüßte Schloss a Rabenstein* (Wessenštejn a Rabštejn) v údolí Bílého potoka – a tím chránit i údolí *Rauschebachu*; Adolfovice byly tudíž založeny k ochraně komunikace a provozu na ní a zároveň sloužily jako šlechtické sídlo příslušníkům rodu Haugwitzů (Weinelt 1936, 89). Tezi o klíčovém postavení adolfovického opevnění při kontrole staré obchodní cesty z Jesenicka do Heřmanovic, překračující hlavní hřeben horského masivu v sedle pod Jeleními loučkami a vedené od Adolfovic údolím Šumného potoka, přitom Weinelt převzal od Angely Drechslerové (Drechsler 1930, I, 104).

Weinelt ovšem adolfovickou fortifikaci uvedl do literatury již o rok dříve, a to ve studii *Die schlesischen Burgen Adelsburg, Saubsdorf und Schellenburg* (Der Burgwart 36, 1935, 35–38). V podstatě v ní napsal totéž, co opakuje i ve své stěžejní práci (viz výše) s dovětkem, že mohl využít výsledky pouze dvou výkopových sezón. Za hodný pozornosti stojí použitý stavební materiál, který tvoří bludné balvany (*Findlingsstein*), upotřebené také při výstavbě opevnění ve Skorošicích. Získanou keramiku označil za typicky německou a středověkou, zmínil i nález tučtu lehčích hrotů do kuše. Adolfovice řadil k franco-normanskému typu, ke kterému podle něj příslušely i zaniklé Supíkovice. Domníval se, že Schuchhardtovy teze se podařilo prokázat nejdříve právě v německém středovýchodním sídelním prostoru, kde zejména opevněná sídla zanechala přesné stopy toho, co Schuchhardt předpokládal (rozu-

měj jeho klasifikaci pevnostní architektury). Nyní prý musí zvláště historický a lingvistický výzkum doložit, že nejstarší sídelní horizont v biskupských državách a na Nisku vytvářeli příchozí z dolno- a středofranckého území, jimž připsal ještě založení vodního hradu v Jeseníku, opevnění (*Burgwall*) v Javorníku a drobnou fortifikaci (*Burgstelle*) v Račím údolí. Mimoto sděloval, že na inkriminovaném území musíme dále rozeznávat starší, ale i o něco pozdější, skupinu hradů příslušejících k sasko-germánskému typu (stylu). Těmto uskupením fortifikací údajně odpovídají (vedle archivních pramenů) i příslušné nálezy keramiky a dalších předmětů.

Ke stejnému roku se váže i další Weineltův příspěvek *Das Wüfste Schloß und der Rabenstein bei Einsiedel* (FL 15, 1935, 65–71), kde byly Adolfovice okrajově zmíněny v souvislosti s Pustým zámekem (Wessenštejnem) a Rabštejnem jako výchozí ochranný bod stezky vstupující údolím *Rauschbachu* (Šumného potoka) do nitra horského masivu, jistěně při vyústění na Opavsko (resp. do markrabství moravského) oběma výše zmíněnými hrady; všechny tři fortifikace považoval za biskupské záležitosti.

K Adolfovicím se Herbert Weinelt vrátil i později ve shrnující studii *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien* (Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtschlesischen Raume 9, 1937, 33–44), ve které – pokud se Adolfovic týká – opakoval již známé skutečnosti, uveřejnil opět plánek s měřítkem a orientací, avšak bez vlastního podpisu nebo odkazu na jiného autora, což je v tomto směru poněkud podivné, neboť u všech ostatních 9 pláneků či rekonstrukcí byl tento údaj uveden.

Naprosto stejný plánek jako v práci z roku 1937 se objevil i v jeho dalším výstupu nazvaném *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft* (Der Burgwart 39, 1938, 21–31); nebyl signován, ale tentokrát s poznámkou v závorce, že jde o skicu Uwirovu! O fortifikaci – jejíž centrální stavbu nazýval *Turmhaus* – se v souvislosti s vyústěním stezky z Opavska zmínil pouze okrajově.

Poměrně zásadní studii *Die Turmhügelburg im Ostsudetenland* uveřejnil H. Weinelt v MAGW LXX v roce 1940 na stranách 342–361. Pochopitelně, že v ní nesmělo chybět ani adolfovické opevnění, které zde prezentuje jako klasický *Turmberg*, tedy francký typ v Schuchhardtově pojetí, avšak vzhledem k některým odlišnostem a terénní konfiguraci Weinelt uvažoval o jakémsi spojení tohoto typu s výšinným hradem oválné dispozice (*Ringburgtypus*).

V práci *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft, Die Burgen des Kreises Freiwaldau im Ostsudetenland* (Deutsches Archiv für Landes- u. Volkskunde 6, 1942, 148–168), zopakoval známé skutečnosti, poprvé však uvedl, že lokalitu navštívil už v roce 1934; opět hovořil o použití sbíraného kamene (*Feldstein*), což mu připomínalo stavební techniku uplatněnou i ve Skorošicích. Fortifikaci považoval za výšinný hrad, ve který se vyvinul původní schuchhardtovský *Turmberg*.

Konečně naposledy se H. Weinelt k Adolfovicím vrátil ve své předposlední monografii nazvané *Forschungen zur Volkstumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes* (Reichenberg–Leipzig 1940), zvláště pak v kapitole *Zur Wehrsiedlung (die Turmhügelburg)* na stránkách 63–81. V intencích svých předchozích vývodů považoval zdejší opevnění sice za tzv. *Turmberg* francko-normánského stylu, ale lze si prý také představit, že by mohlo jít o jakési spojení s výšinným hradem oválného dispozičního typu (*Ringburgtypus*). Takovéto fortifikace stavěl prý povytce zeměpán, drobná šlechta vázaná na vesnici zřizovala svá sídla v údolích. Žádné jiné opevnění takového charakteru však již z Jesenicka neznal.

V roce 1943 sídlo pod názvem *Adelsburg* krátce připomněl Otto Wenzelides (1943, 3), který zmínil existenci zbytků starých zdí na lokalitě. Uvedl také ve zkratce údajnou místní pověst, podle níž hrad na *Schlossbergu* obdržel své jméno podle bývalých šlechtických držitelů, kteří se však věnovali loupeživému rytířskému řemeslu.

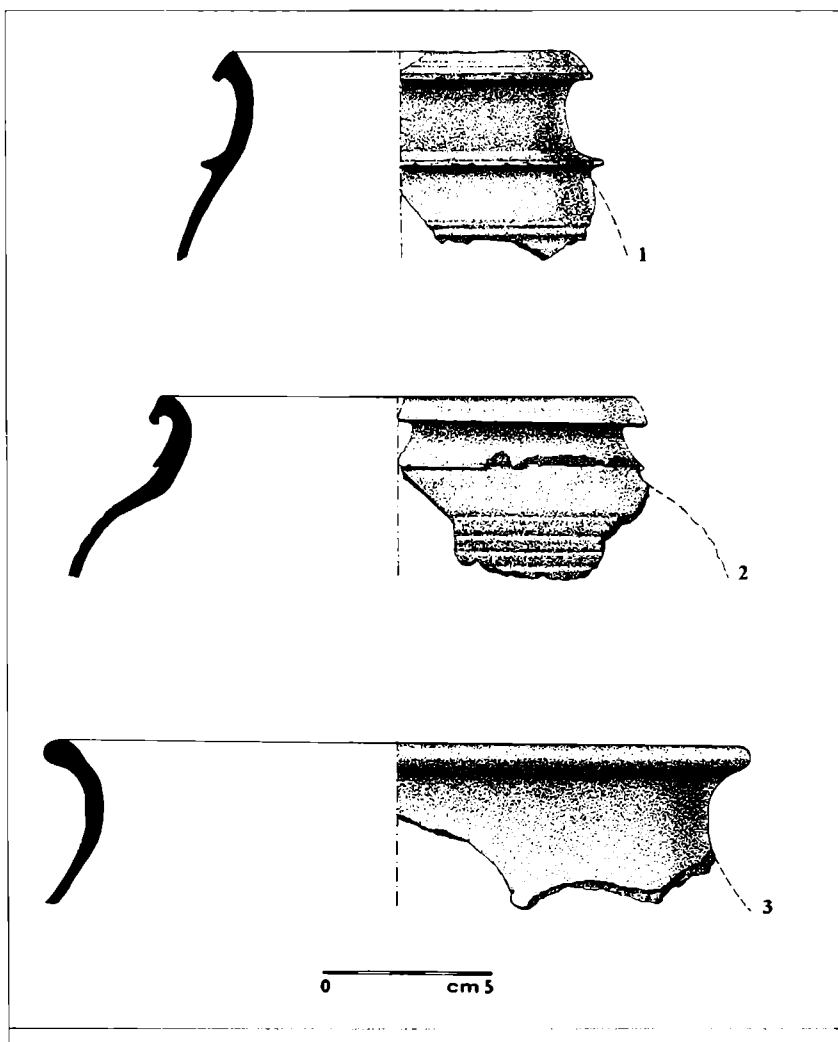
V poválečné kastelologické literatuře, jež v naprosté většině přebírala starší údaje, se Adolfovice objevovaly pouze sporadicky a spíše jen heslovitě. V německy psaných pracích je zaznamenal toliko Tillmannův lexikon německých hradů a zámků (Tillmann 1958, 4) a v již

tradičně zmatené podobě i Kraeho relativně čerstvý půdorysný lexikon hradů německého středověku (Krahe 1996, 54). Do soupisu slezských fortifikací je zahrnul i polský badatel Bogdan Guerquin, který se vyslovil pro vznik opevnění již na přelomu 13. a 14. století (Guerquin 1957, 24). V souvislosti s hodnocením vodní tvrze v Jeseníku byly Adolfovice zmíněny také ve studiích Vladimíra Goše, jenž oprávněně viděl v adolfovické věži velmi blízkou paralelu pro její nejstarší fázi a poprvé v česky psané literatuře zdůraznil existenci obou mohutných příkopů, které např. Herbert Weinelt zcela pominul (Goš 1977, 33–35; 1978, 52–53; 1981, 230, 240, 244). Adolfovice, včetně Weineltova plánu, se dostaly i do konsignace hradek a tvrzí na Moravě (Nekuda–Unger 1981, 63–64) a nebyly vynechány ani v kolektivním díle o hradech, zámcích a tvrzích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (Spurný et al. 1983, 21). Okrajově bylo destruované sídlo připomenuto také v jubilejní publikaci o Bělé pod Prádem (Pískovský 1984, 9) a v soupisu památek Moravy a Slezska (Samek 1994, 38). Do kontextu fortifikací určených ke kontrole a zajištění středověkých komunikací je zařadil Miroslav Plaček (1990, 213–214). Poněkud hlubší zájem vyvolalo opevnění až v 90. letech 20. století, kdy byly představeny dva kratší příspěvky snažící se o popsání současného stavu. První z nich však opakuje obecně známé věci a předkládá zavádějící situační plánek bez měřítko (Dusil 1992, 1), druhý z pera Ivo Stránského již můžeme klasifikovat jako zdařilou a seriózní informaci s relevantními údaji a mírami i věrohodným půdorysným zobrazením (Stránský 1992, 38–39).

3. Rozbor archeologického materiálu

Z výše anotovaných prací i dochované korespondence je evidentní, že terénní aktivity ve 30. letech 20. věku přinesly poměrně značné množství archeologických artefaktů, především keramických zlomků stolní a kuchyňské hrnciny. Je známo, že jejich část byla deponována ve Vidnavě, další část dokonce v muzeu v Domašově, menší kolekci (cca 25 předmětů) věnoval Herbert Weinelt bruntálskému muzeu, avšak kam se poděla hlavní masa nálezů, uložená velmi pravděpodobně v místním adolfovickém muzeu, nevíme; to ostatně platí i o zmiňovaných artefaktech postoupených do Vidnavy a Domašova. V této souvislosti nemůžeme nezpomenout nedávnou politováníhodnou událost, kdy předlouho neznámý materiál z rychlebského hradu a zřejmě i některých dalších lokalit, uložený po válce na půdě javornického archivu, byl zcela nepochopitelně, bez jakéhokoliv upozornění, vyvezen na obecní skládku (Kouřil–Wihoda 2001, 213); nelze proto zcela vyloučit, že tímto způsobem byly společně zlikvidovány i adolfovické nálezy.

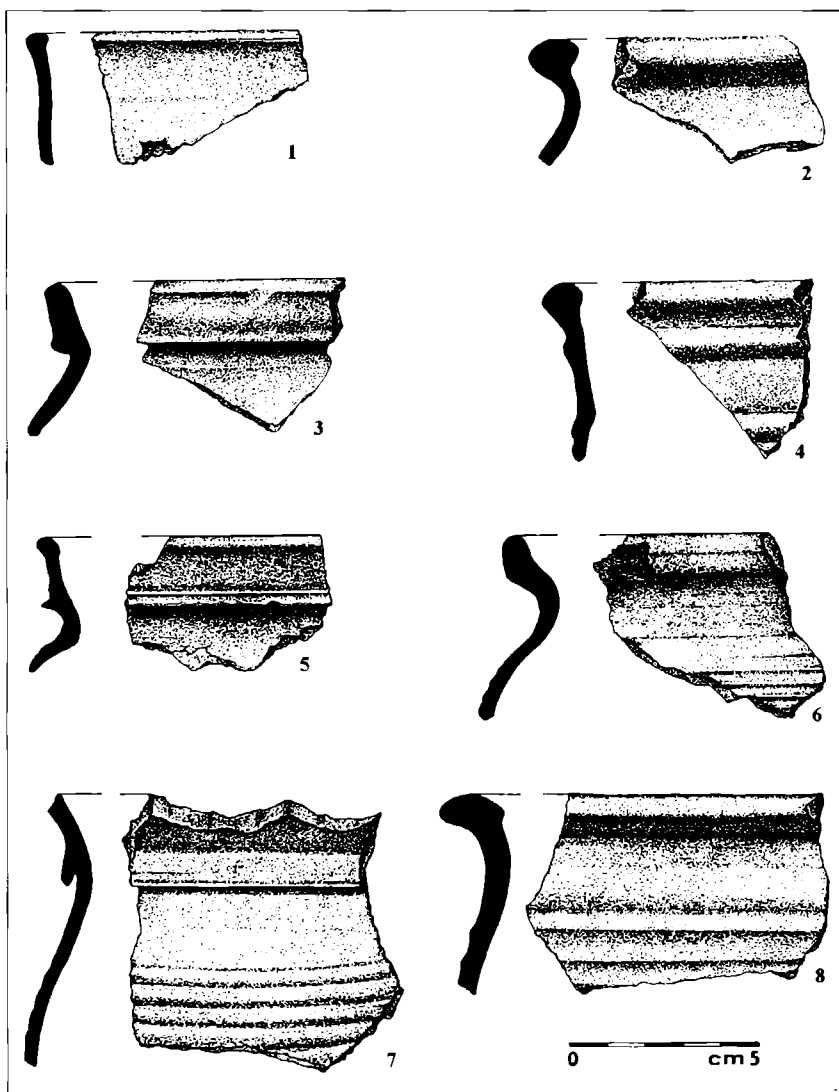
Takto máme k dispozici pouze nevelký soubor keramiky (v počtu cca 210 kusů) a několik železných předmětů, získaný povrchovými sběry prováděnými na tvrzišti v 90. letech minulého století Zdeňkem Brachtlem. K dispozici je také Weineltův dar bruntálskému muzeu, který byl v závěru minulého tisíciletí převeden do sbírek muzea v Jeseníku. Pokud si máme-li se o rozbor existující, nepřiliš reprezentativní, sbírky, musíme mít na paměti nejen její velikost, ale především způsob nabytí, jakkoliv část artefaktů byla sesbírána i z utrženého jihovýchodního svahu fortifikace. Oprávně se můžeme zvláště o okrajové zlomky získané v počtu 64 kusů, jejichž typy a varianty jsou vyobrazeny na obr. 3–5. Prezентují v převaze hrnce a hrnky, dále mísy a misky, ale také džbány, s nimiž souvisejí (stejně jako s hrnci) i prožlabená pásková ucha; zaznamenány byly rovněž okraje zvonovitých poklic (včetně knoflíkovitého držadla se stopami odříznutí), komorového a zřejmě i nádobkovitého kachle. Nejvyšší zastoupení mají víceméně tenkostěnné, do běžové, hnědoběžové či hnědozelenkavé barvy tvrdě až zvonivě pálené okraje (ojedinělý je sendvičový efekt), formované do tvaru vyspělého okruží, často se stříškovitě zakončeným vrcholem (15 jedinců, obr. 3:1, 2; 4:7). Na slezských fortifikacích se s nimi setkáváme relativně často (zvláště v jesenícké a zlatohorské oblasti), méně je známe z městského prostředí; je možno konstatovat, že okruží se zde před polovinou 14. věku již zcela jasně prosadilo (Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 553). Vcelku vyšší přítomnost vykazují i na vrcholu kyjovité zesílené okraje, téměř výhradně pálené do cihlové barvy (12 exemplářů), náležející – stejně jako předchozí typ – hrncům a hrnkům (obr. 4:2;

Obr. 3. Adolfovice. Keramické nálezy.

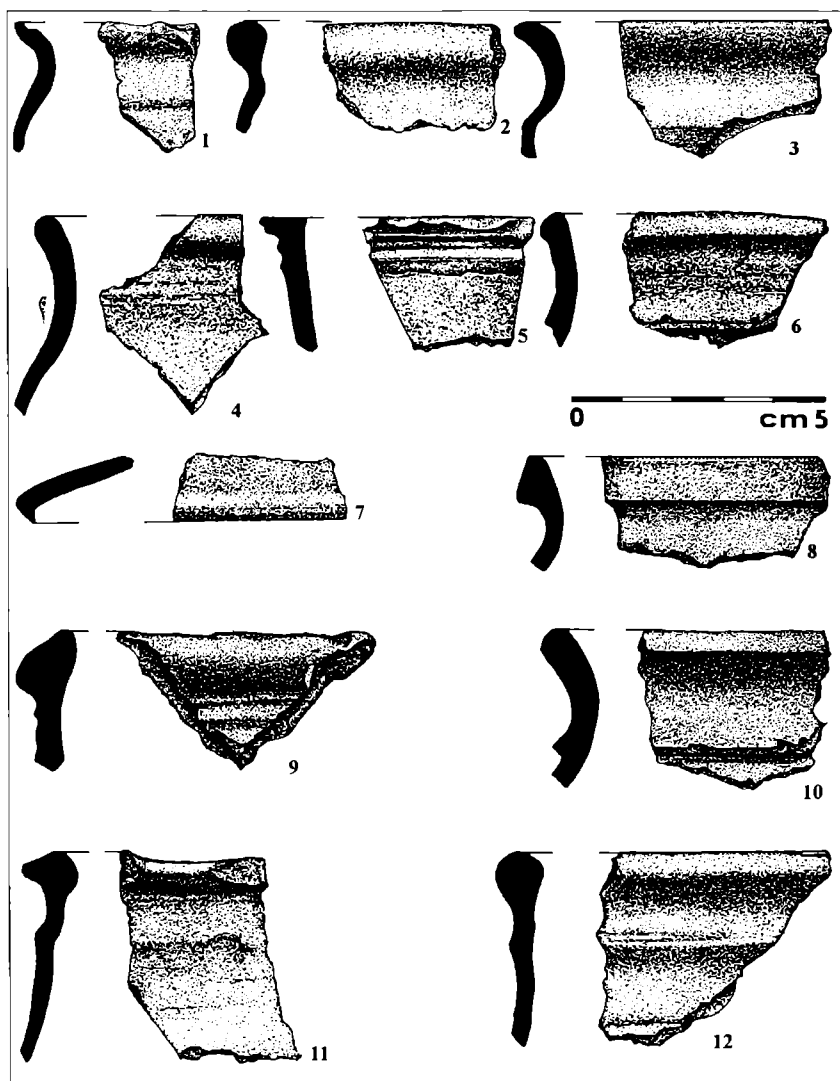
5:2). Zbývající okrajové fragmenty v počtu 1–3 kusů představují typické zboží vyspělého 14. a 15. věku. Stejně jako u výdutí (jen výjimečně zdobených šroubovicí, v jednom případě i červeným malováním – linkou na světlém podkladě) a den (s podsýpkou a odříznutím přibližně v rovnováze) byl preferován oxidační výpal, méně je zastoupeno poloredukční a redukční zboží. U většiny zlomků byla shledána nálepková technika a obtáčení, když povrch byl zpravidla hladký, u tenkostěnných béžových střepů zdobených obvodovými žlábkami poněkud drsnější – krupičkovitý.

Poměrně věrné analogie k uvedenému konvolutu, včetně shodné datace, nacházíme v dosud publikovaných ukázkách keramických nálezů z okolních fortifikací, především z Jeseníku, Skorošic (Goš 1981, 232–239), Javorníku (např. Brachtl 1996, 81; 1996a, 287–290; 1999, 409; Brachtl–Dohnal 1992, 494–495) či vzdálenějších Heřmanovic (Brachtl–Dohnal 1986, 36–37), ale i z městského prostředí (Brachtl–Dohnal 1992a, 121–122);¹ zdá se, že jde evidentně o jeden výrobní okruh.

Obr. 4. Adolfovice. Keramické nálezy.

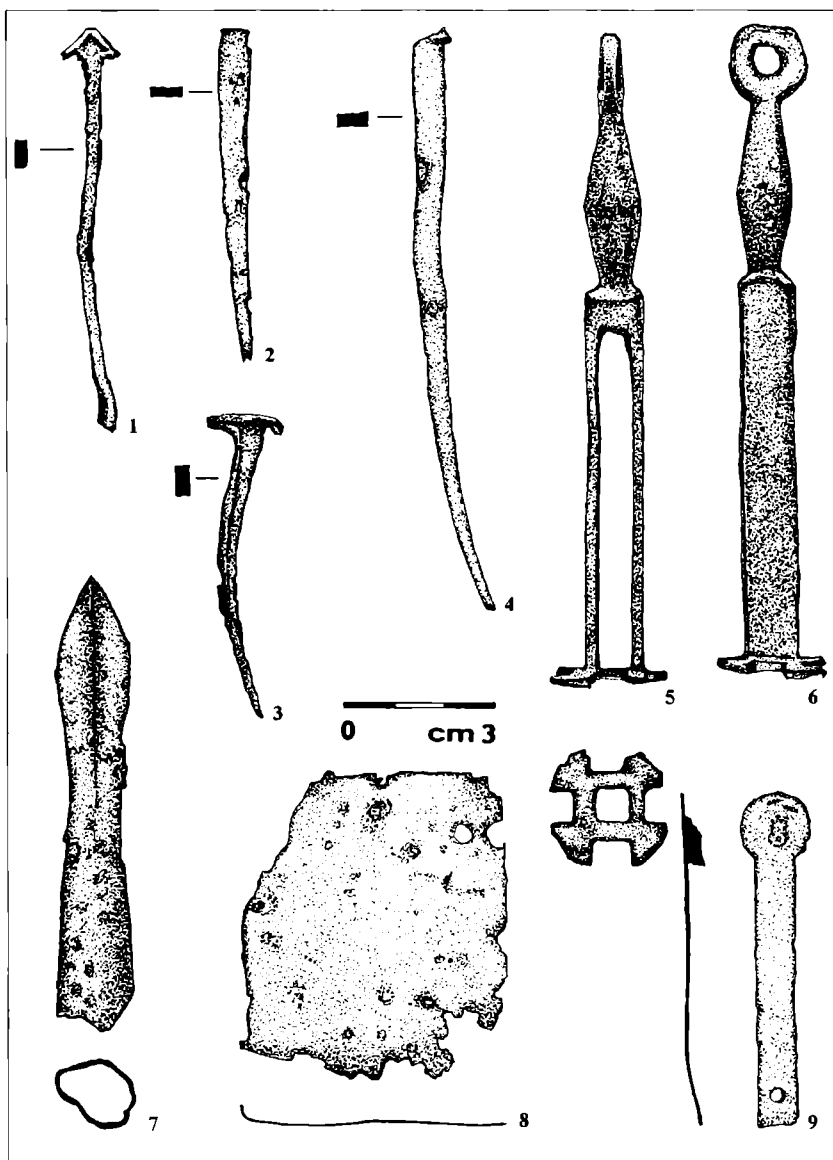
Mikropetrografický rozbor vybraných artefaktů (14 vzorků) prokázal, že převážná část keramiky je vyrobena z jilu s příměsí písku jako ostřiva (patrně těžného v řece), s vysokým podílem Fe-hydrooxidů a oxidačně pálena při teplotě 700–800 °C. V poloredukčním a redukčním prostředí byla při teplotě cca 800 °C pálena hrnčičina, jejíž základní složku tvořil přepálený jíl a jako ostřivo byl použit pouze vytříděný křemen. Zcela výjimečné je pak užití přepálené drcené keramiky v pozici základní ostřicí složky. V jednom jediném případě byla ve hmotě obsažena zrnka tuhy a střep opatřen oboustrannou běžovou engobou; polévané zboží postrádáme. Charakteristická je nasákavost střepu, porosita se pohybuje mezi 4–20 %, přičemž povětšinou osciluje kolem 5 %. V sumě lze říci, že hrnčířské těsto bylo u všech analyzovaných vzorků připravováno z místních zdrojů – stejného základu – a tvrdě až zvonivě vypalováno za nepřilíš rozdílných teplotních podmínek. Pouze jemný, velmi tenký okraj bílé barvy, točený z přeplavovaného kaolinitu a pálený při 1 100 °C, má

Obr. 5. Adolfovice. Keramické nálezy.

charakter porcelánu a výrazně se odlišuje od celkového standardu. Naši domněnku, že by mohlo jít o import poněkud nahledává skutečnost, že totožná složka pojiva jako u něj byla shledána také u jednoho (!) z dalších zkoumaných artefaktů.

Rámcové časové vročení adolfovické keramiky do průběhu 14. století a zvláště pak do věku následujícího je dle našeho mínění zřejmé, patrně žádný z nám dostupných fragmentů není možno směřovat do staršího období. Tomu by v podstatě odpovídaly i dříve publikované představy (viz výše) o dataci zdejších nálezů, třebaže se výjimečně vyskytly i názory (ovšem výhradně Weineltovy, který keramiku velmi rád „tlačil“ směrem k vyššímu stáří), že lze uvažovat již o 13. století. Uvedené Weineltovo mínění by sice svým způsobem podporoval nález stříbrné mince – údajně brakteátu –, spíše však předpokládáme (zejména s přihlédnutím k veškerému ostatnímu materiálu, také kovovým předmětům, z nichž si pozornost zaslouží robustní hrot s tulejí střely kuše a masivní klíč do válečkového zámku – obr. 6:6, 7), že zde

Obr. 6. Adolfovice. Kovové nálezy.

došlo k možné záměně s jednostranným tzv. dutým feníkem anebo halěřem, běžně raženým v 15. století ve Slezsku (např. v Opolí) a na Opavsku. Jsou-li tedy naše závěry správné, pak je velmi pravděpodobné, že před koncem 13. století ještě nemůžeme s existencí opevnění v Adolfovicích počítat. Jeho výstavbu proto klademe až do věku 14., snad před rok 1339, nejvýše do přelomu 13. a 14. věku.

4. Písemné prameny

Adolfovické opevnění není zmíněno v dochovaných a běžněji známých písemných pramenech z období středověku. Zdálo by se, že někdejší význam lokality by snad mohlo připomínat místní jméno *Adelsburg*, které zachytil Anton Peter (Peter 1894, 245). Alespoň

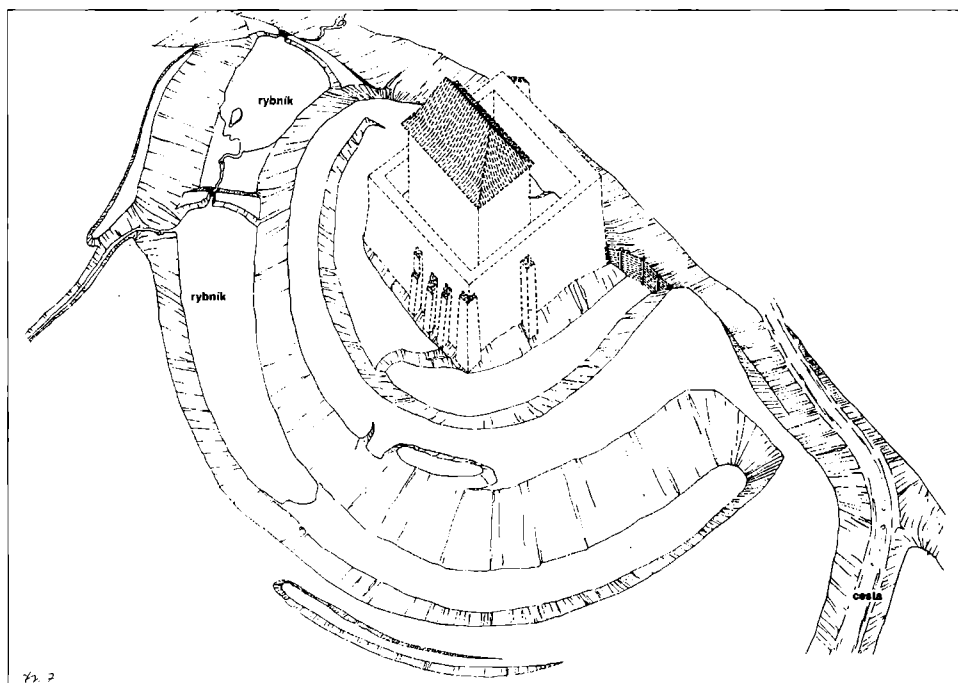
Angela Drechslerová v něm viděla přímý odraz urozeného původu jeho stavebníka a vzniku fortifikace na šlechtickém alodním zboží (Drechsler 1930, I, 104). Ve skutečnosti však název *Adelsburg* bude nejspíše Peterovým vynálezem, důvtipně kombinujícím část názvu okolní vsi s charakterem objektu. V předchozí literatuře se totiž vždy hovořilo jen o zámku na *Schlossbergu*.

Tuto nulovou bilanci nemůže vyvážit ani poukaz na dějiny vlastní osady pod opevněním. Adolfovice se poprvé v písemných pramenech připomínají teprve 3. července 1284 ve výčtu osad, které údajně neprávem zabral vatislavskému biskupství slezský vévoda Jindřich IV. Probus (SUB V, s. 92–94, č. 117). Od této doby jejich kontinuální existenci mozaikovitě dokládá řada dalších písemností, z nichž dvojí rejstříky příjmů vatislavského episkopátu upřesňují velikost a základní majetkovou osnovu osady na sklonku 13. a na počátku 15. století (CDS XIV, s. 14, č. 91, A, fol. 7a; RWC, s. 252, č. 2), zatímco záznamy v manských knihách nízkého knížectví vatislavských biskupů dovolují od poloviny 14. století alespoň rámcově a nevyrovnaně sledovat vlastnictví vsi (NLB na příslušných místech podle rejstříku).

5. Typ opevnění a případné analogie

Jedno či víceprostorová jednotraktová založení na obdélném, eventuálně čtvercovém půdorysu jako dominantní prvek zástavby panského sídla, nejsou ve středoevropském millieu něčím výjimečným. Setkáváme se s nimi poměrně často zvláště ve venkovském prostředí spatřem ponejvíce s nižší šlechtou, kde původně víceméně solitérní budovy jednoduché ortogonální dispozice (doplněné převážně později dalšími objekty rozličného stavebního a konstrukčního provedení), tvoří základní a rozhodující složku vznikajících komplexů. Objevují se zejména u nížinných poloh chráněných vodou, ale nezdědky byly zaznamenány i „přenesené“ do výše položených míst, fortifikovaných suchými příkopy a valy, jakkoliv snahu o využití vodních zdrojů k jejich ochraně můžeme v některých případech pozorovat i u těchto výšinných lokalit. To je zřejmě právě případ sledovaných Adolfovic a kupř. i nedalekých Ondřejovic s drobným středověkým opevněním vcelku extrémně vysunutým pod vrchol stoupajícího hřebene. Naopak značná část těchto nesložitých fortifikací se zjevnou preferencí vazby na vodoteč a vznikající osídlení, byla v kolonizovaných oblastech českého Slezska a severní Moravy zakládána ve strategicky ne zcela výhodných polohách, když v bezprostřední blízkosti byly k dispozici terény z hlediska obrany nepochybně přijatelnější (Kouřil–Měřínský–Plaček 1994, 132, tam další literatura). Nebylo by zřejmě příliš účelné odkazovat na existující, více či méně odpovídající, analogie jak k půdorysnému řešení centrální adolfovické stavby (rozměrů 16×9,3/9,7 m, v suterénu členěné na tři části), tak k celkové zdejší dispozici, jež můžeme v současnosti nalézt v řadě existujících encyklopedií, soupisů i jednotlivých statí ve sborníkových řadách. Připomeňme jen, že většina těchto objektů se zrodila v průběhu 14. věku a pro názornější představu o tom, jak asi vypadala, poukažme v rámci širšího regionu na dodnes nebývale dobře zachovalou a jako příklad relativně často uváděnou dvouprostorovou obytnou věžovitou stavbu (14,35×22,2 m) z dolnoslezského Siedlęcina (dříve *Boberröhrsdorf*) z 1. třetiny 14. století; její tři podlaží dosahovala výšky 19 m, zdi měla silné 2 m a ve vzdálenosti 2,5 m od vnější líce ji obkružovala kamenná hradba, za níž následoval vodou napájený příkop (Grundmann 1982, 129–131; Kajzer–Kołodziejski–Salm 2001, 450–452). Pravděpodobně tak nějak – snad jen v poněkud nižších výškových proporcích a odpovídajících rozměrových parametrech – mohla vypadat i věž v Adolfovicích, avšak její překvapivě mohutný až předimenzovaný obranný systém se poněkud vymyká dosavadním představám o zabezpečení této kategorie opevněných sídel (obr. 7). Na stejném principu byly ostatně utvářeny i některé jiné šlechtické lokace v okolí jako např. v Jeseníku, Skorošicích, Vidnavě, snad i v Ondřejovicích.

Zajímavý obranný i architektonický prvek představuje také pravouhlá, od paty fortifikace vyrůstající obvodová hradba na čtvercovém, případně obdélném půdorysu (délka jedné z odkrytých stran činila 23 m), zesílená předstupujícími pilíři, jejichž nezbytnost jsme se snažili osvětlit v úvodu této práce; není vyloučeno, že na východní, resp. jihovýchodní straně

Obr. 7. Adolfovice. Pokus o rekonstrukci jádra opevnění podle výzkumů Josefa Uwiry; dřevěné uzavření vnitřního příkopu a hráz spodního rybníka pouze předpokládány (vyhotovil Dalibor Prix, 2004).

(alespoň ve spodních partiích), směrem k vodoteči a komunikaci, nebyla zcela svislá a že zde kopírovala sklon uměle upraveného svahu. Takovéto zajištění obvodu podnože nesoucí vlastní opevnění, vynucené buď přirozenou konfigurací terénu anebo lidským zásahem, není ve střeoevropské hradní architektuře příliš časté. Z geograficky nejblíže analogií můžeme poukázat na obdobně provedenou fixaci skalního suku hradu Frýdberku v Žulové, kde ne zcela pravidelně rozmístěné, šikmo vzhůru stoupající pilíře různého utváření vyztužující obvodovou hrabdu jsou z pochopitelných důvodů ukončeny pod její korunou (Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 100–110). Vnější opěrák byl také nedávno obnažen pirátskými výkopy na východní straně jádra hradu Kaltenštejna u Černé Vody. Z českomoravského prostoru jsou pak tyto tendence svým způsobem patrné např. na hradech Šelmberku (Pešta 1996, 47–62), Zubštejně (Plaček 2001, 726–729) a dílem i Branné (Kouřil–Wihoda 2002, 21–35). Relativně často, či lépe řečeno pravidelně, bývala tímto stavebním postupem logicky chráněna jádra středověkých vodních tvrzí (např. blízky Jeseník a zřejmě i Skorošice, dále na Opavsku třeba Dolní Životice anebo Velké Albrechtice), avšak to je již jiná kapitola.²

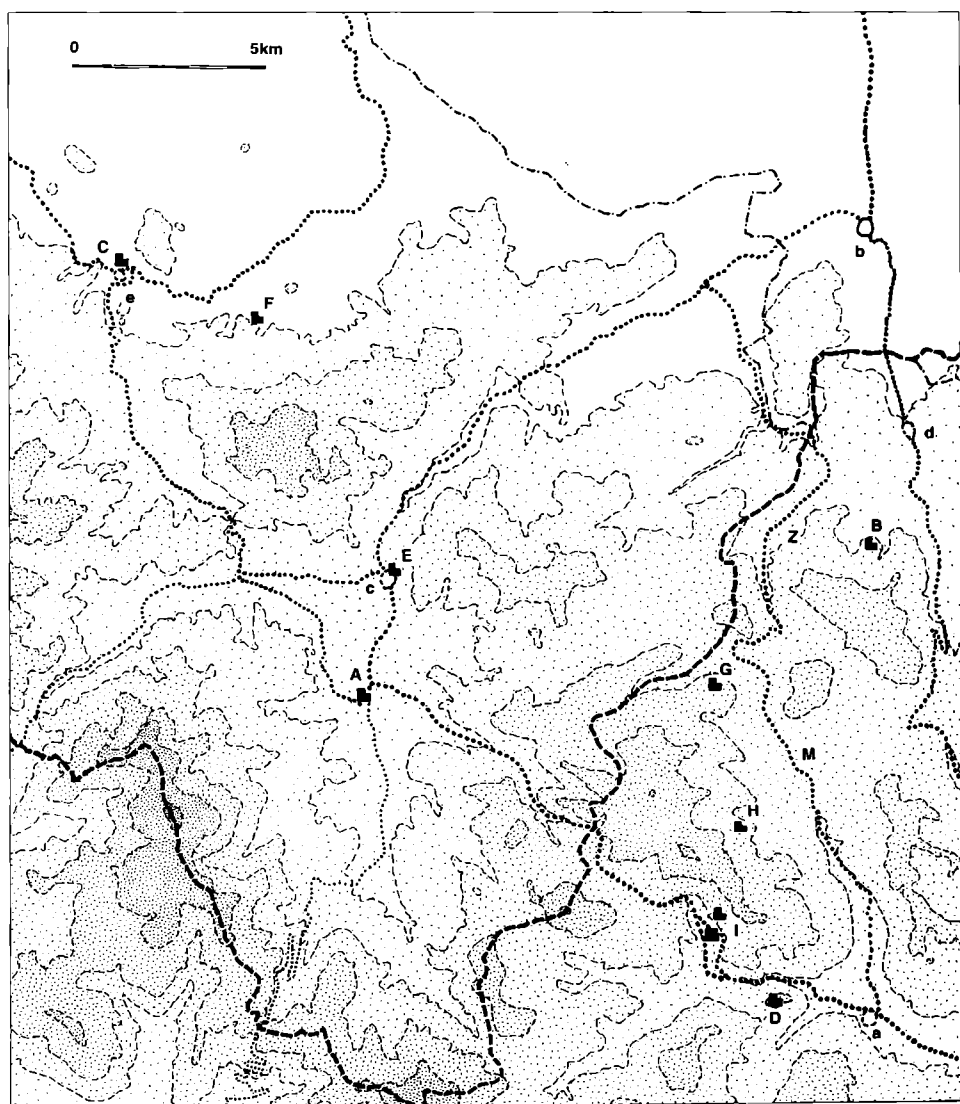
Umístění sídla přímo nad vsí, v centru dění, nevelký rozsah jádra s jedinou ústřední obytnou i obrannou stavbou, chybějící předhradí a zatím spolehlivě neidentifikované základní hospodářské zázemí, dřevohlinitá obranná soustava a přes problematičnost archeologického výzkumu také absence většího množství standardních i luxusnějších předmětů (především zbroje a jezdecké výstroje) nás vedou k názoru, že adolfovickou fortifikaci v její vrcholné podobě patrně nemůžeme klasifikovat jako regulérní hrad. Spadá dle našeho soudu spíše do skupiny tzv. drobných středověkých opevnění, jakkoliv – jak jsem již výše zdůraznil – překvapuje svými nezvykle rozlehlými příkopy a valy.

6. Předpokládaný stavebník, význam a funkce fortifikace, její postavení v sídelní struktuře

Přes torzální stav poznatků, kterými o adolfovickém opevnění disponujeme a doposud absolutní mlčení známých písemných pramenů o fortifikaci máme zato, že je možné se pokusit alespoň o rámcové nastínění širších souvislostí, v nichž pojednáváný objekt ve středověku pravděpodobně fungoval (obr. 8).

Jesenická kotlina na soutoku Bělé a Staříče, sevřená po obvodu dvěma hřebeny Hrubého Jeseníku a masivy Studničného a Kopřivného vrchu (992 a 823 m n. m.), ve středověku přirozená součást Slezska, ležela dlouho stranou intenzivního osídlovacího procesu. Zalesněné území, na němž se předpokládají prořídle pralesní porosty jen na šterkových terasách v inundačním pásmu obou hlavních vodních toků (Zuber 1972, 24), bylo součástí tzv. přesečky, kterou pravděpodobně nepsaná nařízení slezských vévodů dlouho chránila před atakem agrární kolonizace (Maetschke 1928, 65–81; Zuber 1972, 29–33; Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 439–440; k přesečkám obecněji nově Severin–Sviták 2003, 419–429). Hraniční hvozď v oblasti Jesenicka ovšem pochopitelně křížovaly dálkové obchodní cesty a je zde zvažována i prospektorská a rýžovnická činnost už v počátečních deceniích 13. věku (Zuber 1972, 29–30; populárněji též Večeřová–Večeřa 2001, 17–19, 37–38, 84–88). Na základě teritoriálně zřejmě nedostatečně precizovaného vlastnictví kastelánského hradu Otmuchova (dnes Otmuchów v Polsku) s přilehlým územím, který vratislavské biskupství získalo již před rokem 1154, a pravděpodobně právně poněkud vágního odkazu vratislavského knížete-biskupa Jaroslava z přelomu 12. a 13. věku však považoval vratislavský biskup Vavřinec lesní komplexy na hranicích otmuchovské kastelánie za biskupský majetek a inicioval jejich postupné mýcení a zemědělskou kolonizaci v prostoru dnešních Hlucholaz (Glucholazy v Polsku; SUB III, 296–297, č. 449). Na Vavřincovy záměry navázal jeho nástupce, vratislavský biskup Tomáš I., který roku 1237 přispěl ke klučení lesa o rozloze 200 lánů u Nisy sumou 12 hřiven a 300 měřic obilí (CDS VII.1, s. 189, č. 503). Zdá se, že se jednalo o kolonizaci výšin jihovýchodně od města, kde postupně vznikly rozsáhlé lesní lánové vsi Starý a Nový Les (*Altewalde* a *Neuwalde*; dnes Starý Łas a Nowy Łas v Polsku). Volba jmen zde zakládaných osad, podobně jako u nedaleko položené vsi Biskupský Les (*Bischofswalde*, dnes Biskupów), odrážela jejich vznik na čerstvě odlesněné půdě. Soudíme, že výsledkem tohoto kolonizačního proudu, postupujícího na úkor zalesněné přesečky už krátce po roce 1249 podél hlavních řek do nitra Jeseníků, bylo i založení osady *Vriwald* či *Vrienwalde* v klínu ploché země nad ústím Staříče do Bělé, tedy pozdějšího Frývaldova a dnešního Jeseníku. Už před rokem 1267 kolonizační proces v jesenické kotlině značně pokročil a kromě vsi Frývaldova zde bylo vysazeno i několik dalších vesnic, které byly uvedeného roku již poměrně konsolidované a běžně se řídily shodným právem, jež 8. listopadu 1267 biskup Tomáš I. přikázal respektovat také v tehdy vznikající osadě *Wissoka* v horách u Frývaldova (CDB V.2, s. 72–73, č. 524). Na základě tehdejšího orientačního významu Frývaldova/Jeseníku řada badatelů připouští, že již před datem uvedené listiny mohlo být v těsném sousedství starší vsi lokováno i město Jeseník (přehledně Zuber 1972, 33, s odkazy na starší literaturu) a kolem roku 1290 již tvořilo zdejší sídelní komoru a právně organizovaný distrikt města Jeseníku deset, resp. jedenáct vesnic (CDS XIV, s. 13–14, č. 89–98, A, fol. 7a). Osídlovací proces v údolí Bělé nad samotným Jeseníkem kromě výpovědi písemných pramenů indikují také zatím nečetné archeologické doklady (Kouřil 1991, 65).

V rámci této kolonizační vlny iniciované vratislavským biskupem Tomášem I. byly patrně již ve 3. čtvrtině 13. století vysazeny také Adolfovice, a to nejspíše lokátorem německého jména Adolfem. Ves zaujala rozlohu 30 velkých lánů, tj. asi 776 ha, rozměřených po obou stranách údolí. V osadě byl založen kostel, jemuž náležely 2 lány, stejný počet lánů tvořil příslušenství šoltýského statku, který v 19. století nesl čp. 55, na zbytku lánů hospodařilo 26 selských usedlostí (CDS XIV, s. 14, č. 91, A, fol. 7a). Situování vsi na málo úrodné podhorské půdě se promítlo do zdanění zemědělských pozemků, neboť rozlehlé franské lány byly zpoplatněny poloviční sazbou a v tzv. nízkém rejstříku *Liber fundationis* z doby kolem roku

Obr. 8. Základní síť komunikací a fortifikací na Jesenícku. Čerchované: státní hranice ČR; silně průřezované: hranice mezi Moravou, Slezskem a opavským vévodstvím ve 14. století; tenče průřezované: vrstevnice po 200 m; tečkované linie: hlavní zemské stezky ve 14. století (slaběji jsou vyznačeny cesty sice nedoložené písemnými prameny, ale pravděpodobně omezeně frekventované); hrady a opevnění: A - Adolfovice; B - Edelštejn; C - Frýdberk; D - Fürstenwalde; E - Frývaldov (Jeseník); F - Kaltenštejn; G - Koberštejn; H - Quingburk; I - Rabenštejn a Weissenštejn; města a městečka: a - Gesenke (zaniklé městečko v místech pozdějšího Vrba pod Pradědem); b - Glucholazy (Ziegenhals); c - Jeseník (Freiwaldau); d - Zlaté Hory (Zuckmantel); e - Žulová (Friedeberg); M - mýtní stanice Drakov; Z - zemská brána u Horní Olešnice (dnes Horního Údolí).

1290 označeny za velké, avšak počítané za malé (CDS XIV, s. 14, č. 91, A, fol. 7a: „...*Adolphi villa habet XXX magnos mansos pro parvis...*“). Existence osady je pak kromě zmíněného nízkého rejstříku podchycena již o několik let dříve ve dvou biskupských listech z 3. a 30. července 1284 (SUB V, s. 92–94, č. 117: „...*Adolcouici...*“ a s. 109–111, č. 135).

Jakkoliv se v žádném prameni ze 13. století ani náznakem nevzpomíná existence či absence nějakého opevněného sídla, přesto mají obě naposledy zmíněné písemnosti značný význam pro hypotetickou rekonstrukci okolností vzniku adolfvíckého opevnění. Po smrti biskupa Tomáše I. († 30. května 1268) se správy vratislavského episkopátu ujal přímo

vratislavský vévoda Vladislav. Spojení hodnosti nejvyššího slezského zeměpána s postem nejvyššího slezského preláta eliminovalo tradiční podezřívavost piastovských knížat vůči vratislavským biskupům. Ta již v 1. polovině 13. století přerostla v řadu konfliktů, mezi jejichž příčinami figurovalo v časech po IV. lateránském koncilu neadekvátně zbytnělé sebevědomí biskupů Vavřince a Tomáše I., kteří nadřazovali majetková práva a nároky biskupství nad suverenitu světské moci i zřetelnou potřebu celozemské slezské obrany. Po celou prostřední třetinu 13. století biskupové podněcovali kácení pohraničních lesů v bývalé otmuchovské kastelánii a jejich proměnu ve výnosné agrární osídlení. Kníže-administrátor Vladislav pak necítil potřebu řešit zděděnou nedostatečnou legitimitu tohoto procesu. Proto když se krátce před 20. zářím 1270 chopil vratislavské biskupské berly ambiciózní Tomáš II. a pokračoval v tradici svých předchůdců a zároveň na vratislavský knížecí stolec usedl mladý a horkokrevný vévoda Jindřich IV., latentní konflikt zanedlouho takřka doslova explodoval. Jakmile energický vévoda, odchovaný v Praze panovačným a nekompromisním českým králem Přemyslem Otakarem II., v letech 1278–1279 nespěl ve svém pokusu o získání českého regentství, obrátil koncem roku 1281 svou pozornost k vlastní zemi a rozhodl se zde zjednat pořádek. Nelibě nesl zejména rozmohlou kolonizační činnost vratislavského biskupství, která v oblasti přeseky podle jeho mínění vážně narušovala obranyschopnost země a poškozovala vévodskou komoru pokud se týkalo odvodů desátků. První kolo sporu o desátky, rozsuzované papežským legátem Filipem z Ferma v roce 1282, vévoda sice očekávaně, ale zjevně nespravedlivě prohrál. Vzápětí po poradě s předními barony a velmoži tedy logicky vyzval biskupa Tomáše II. k úplnému vrácení údajně záludně a neprávem osídleného pohraničí. Biskup, slepě důvěřující v platnost univerzalistických idejí církve, však neuváženě odmítl, načež roku 1283 vévoda Jindřich nechal svými lidmi a úředníky sporné vsi obsadit. V nastalém konfliktu, který prudkostí, úporností a průběhem plným zvrátů pravděpodobně neměl ve 13. století v Evropě obdoby, si pronásledovaný a uražený biskup Tomáš II. stěžoval desítkami listů na všechny strany. Do tohoto protestního souboru pak náleží i obě výše zmíněné písemnosti z července 1284, v nichž biskupský notář vypočetl vévodou Jindřichem údajně protiprávně zabrané osady, které prý náležely biskupství od časů, které už nikdo nepamatuje. Mezi nimi pak byly právě Adolfovice, sousední, o něco výše proti toku Belé položený Domašov a z jesenického distriktu ještě ves Jeseník a velké, později zaniklé, vesnice Dětmárovice a Walterovice (SUB V, s. 92–94, č. 117 a s. 109–111, č. 135; ke sporu např. Pfitzner 1926, 84–88; Maetschke 1928, 61–85; z české strany přehledně Zuber 1972, 34–37; nověji Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 441–443).

Roku 1283 se tedy Adolfovice s Domašovem staly vévodským majetkem a vesničtí šoltýsové buď složili přísahu věrnosti Jindřichovu zástupci nebo je přímo vystřídaly vévodovi věrné osoby. Z pozdějšího vývoje událostí můžeme obezřetně usuzovat, že tento stav přetrvál i poté, co se mezi 6. a 10. lednem 1288 na potenciálním válečném kolbišti opodál kostela sv. Mikuláše před Ratiboří (dnes Racibórz v Polsku) a před nastoupenými šiky vojsk připravených k bratrovražedné bitvě zdánlivě zcela překvapivě urputný spor zvrátil v takřka idylický smír. Historika hodná vznícené fantazie středověkých fabulujících kronikářů měla dojemný dozvuk o dva roky později, kdy v předtuše blížící se smrti vévoda Jindřich dne 23. června 1290 ve svých testamentech kajícíně žádal církev o odpuštění spáchaných křivd, navěky potvrdil vratislavskému biskupství niskou a otmuchovskou zemi a rezignoval na vévodská práva k nim ve prospěch „kostela sv. Jana ve Vratislavi“ (SUB V, s. 346–348, č. 452 a s. 348–349, č. 453). Na základě proslulých Jindřichových testamentů († 24. června 1290) a skutečnosti, že právě kolem roku 1290 byl vyhotoven základ tzv. niského rejstříku příjmů vratislavského biskupství, mínila dosud převážná část historické literatury, že biskup Tomáš II. obnovil a upevnil svou plnou svrchovanost nad celým Niskem. Odkaz vévody Jindřicha však zanedlouho po jeho smrti zpochybnily některé osoby, v první řadě vlivný svidnický vévoda Bolko, který opětovně některé statky v niském pohraničí obsadil, což mělo trvat až do smíru s následujícím biskupem Janem uzavřeného 13. dubna 1296 (SUB VI, s. 204–207, č. 254). I potom sice ztrpčovala biskupskou vládu nad zemí rozličná protivenství, zejména

uzurpace části církevního majetku bojovným rodem Wüsthubů a s nimi sprážených Haugwitzů, nicméně bádání přesto ve vleku Heyneho a Pfitznerových tezí považovalo tuto situaci za „kosmetickou vadu na kráse“ suverénní biskupské držby země (tak zejména Drechsler 1930, I–II, na řadě míst; Zuber 1972, 36–40).

Bližší pohled na Jesenicko na přelomu 13. a 14. a v 1. polovině 14. věku však připouští i poněkud jiný výklad. Výčet osad v obou biskupských dokumentech z roku 1284 zjevně nereprezentoval veškeré osídlení sporné části přeseky a už vůbec ne všechny biskupy kolonizované osady. To však je v rozporu s představou, že Jindřich IV. zabral plošně biskupské území i s tím, že je roku 1290 opět plošně biskupství navrátil. Rudolf Zuber spekoval, že chybějící vsi a města biskup prostě v napjaté situaci opomněl uvést (Zuber 1972, 35), čímž negoval starší Maetschkeho úvahu, že vévoda zabral cíleně jen sporné osady (Maetschke 1928, 79–80). Maetschkeho soudu by odpovídalo uvedení vsi Jeseníku, ale nikoliv města vedle něj. Také představa, že roku 1288, resp. 1290, vévoda všechny zabrané vsi bez výjimky biskupství zase fakticky vydal, se nezdá zcela nesporná. V údajích tzv. niského rejstříku, který bývá považován za důkaz obnovené biskupské svrchovanosti, je řada nejasností. V jesenickém distriktu je lánová rozloha a majetkové rozvrstvení doplněno jen u tří vsí, a to ještě neúplně. U Walterovic chybí údaj o počtu lánů patřících kostelu, v případě námi sledovaných Adolfovic je nápadné, že není uvedena ani šoltýsova krčma, ani mlýn, v jiných oblastech uváděné takřka závazně. U zbyvajících sedmi vsí nejsou kromě jména osady vůbec žádné relevantní údaje (CDS XIV, s. 13–14, č. 89–98, A, fol. 7a). To by se dalo vysvětlit i tak, že do vsí neměli biskupští výběřčí přístup, resp. měli omezený přístup jen k některým zdrojům dávek, případně, že některé vsi vůbec biskupovi lidé nedrželi a neužívali. Z jiných údajů rejstříku víme, že později tolik zavrhovani „synové Beliala“ a „nepřátelé církve“, obávaní Wüsthubové nejen, že naprosto nerušeně vystavěli u vsi *Sestrechowitz* (zaniklá osada na katastru dnešní Žulové) hrad domněle provokativně nazvaný Frýdberk, ale byli naopak biskupem zahrnováni různými milostmi a pozornostmi (CDS XIV, s. 12, č. 80, A, fol. 6b; srv. Kouřil–Wihoda 2001, 205–217). Pro celou řadu osad z Jesenicka nemáme pro 1. polovinu 14. století spolehlivé údaje, že by byly v rukou biskupství, zato víme, že takřka všechny velké hrady zde byly v zástavním držení, mnohdy fakticky neodlišitelném od suverénního vlastnictví (srv. Kouřil–Prix–Wihoda 2000, podle rejstříku na příslušných místech) a totéž můžeme říci o dalších vsích na území. Nedávno bylo znovu upozorněno, že navzdory jednoznačné dikci smířícího výroku krakovského biskupa Jana Muskaty ze 13. dubna 1296 ve sporu mezi Bolkem Svídnickým a vratislavským biskupem Janem muselo ještě na jaře 1296 dojít mezi oběma protagonisty střetu k nepsané dohodě pro vévodu Bolka podstatně příznivější. Bolkovi lidé fakticky podrželi např. ves Travnou, hrad Javorník a řadu dalších sporných statků (Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 444–445) a do 14. století vstoupilo vratislavské biskupství sice s impozantními teoretickými nároky v nisko-otmuchovské zemi, avšak s fakticky velmi omezenou kontrolou většiny hradů a mnoha vsí.

Snad se nemýlíme, budeme-li jako možnou alternativu výkladu zvažovat eventualitu, že mezi lidmi, které Bolko podle slov listiny z 13. dubna 1296 dosadil do mnoha biskupských vsí (SUB VI, 204–207, č. 254), byli také Haugwitzové, kteří později vystupují jako držitelé Adolfovic. Rozvětvený rod Haugwitzů původem z Lužice, nosící v erbu černou beraní hlavu, soustředil od přelomu 13. a ve 14. století svou pozornost na takřka celou sudetskou oblast od česko-míšeňského až po moravsko-slezské pomezí. Četní příslušníci rodu drželi drobnější statky na Svídnicku a zejména v Kladsku, sousedícím jak s rodovou doménou vévody Bolka, tak s Jesenickem. Právě v Kladsku byli později často v úzkých kontaktech s Wüsthuby a pány z Mušina, kteří se rovněž intenzivně angažovali na Jesenicku. Zakladatelem rodového vzestupu ve Slezsku byl nepochybně Rüdiger Haugwitz, který již 29. července 1289 svědčil v Lehnci v doprovodu vévody Bolka a svého seniora provázal 23. srpna 1289 na jednání s českým králem Václavem II. do Olomouce (SUB V, s. 326–327, č. 423; s. 329, č. 426). V Bolkově suitě, kde nejednou vystupoval společně s Friedrichem z Waldowa, příbuzným Jindřicha Waldowa, rovněž zapojeného do Bolkova tažení na Jesenicko, Rüdigerera nalezneme

i po zbytek 13. století (SUB V, s. 372–373, č. 484; SUB VI, s. 245–246, č. 307). Ve službách svídnických a vratislavských vévodů pak na sklonku 13. a počátku 14. věku stáli i další Rüdigerovi příbuzní, a to Jan, Kilián a Vítek z Haugwitz (SUB VI, s. 314, č. 408; s. 341, č. 439; s. 349, č. 448; s. 375–376, č. 476; CDS XVI, s. 148–149, č. 3075; CDS XVIII, s. 63, č. 3727; s. 85, č. 3808), zatímco další větev rozrodu zastupovaná Bertoldem a Merbotem z Haugwitz hledala v letech 1312–1316 kariérní možnosti ve službách severočeských pánů z Rýzmburka, kde i později v roce 1333 je doložen Henych z Haugwitz (RBM III, s. 44, č. 105; s. 44–45, č. 106; s. 80, č. 183; 126, č. 311; přehledně Velímský 2002, 155–156, 160, 237, 244–245).

Pokud přijmeme tezi, že Rüdiger Haugwitz s příbuzným Kiliánem získali už v letech 1295–1296 Bolkovým přičiněním některé statky na Jesenicku, především Adolfovice a možná i sousední Domašov, můžeme se pokusit o nabídnutí hypotézy vysvětlující vznik a podobu adolfovického opevněného sídla, s jehož existencí musíme počítat na základě výpovědi archeologických pramenů nejpozději v 1. polovině 14. století. Z jiných zdrojů víme, že vévoda Bolko v 90. letech 13. věku nechal vystavět jakýsi hrad údajně na obranu země ve vsi Bělé u Nisy (*Bielau*; dnes Biała Nyska v Polsku), který byl podle rozsudku z 13. dubna 1296 povinen dát zase rozbořit, dále, že vykoupil z rukou údajných „nepřátel kostela“ právě v této době hrad Kaltenštejn, že dal zřídit v Travné jakési clo a že právě v souvislostech s jeho osobou, resp. s braniborským markrabětem Heřmanem, poručníkem jeho dědictví po Bolkově smrti, se pojí první doklad o hradě Javorníku (přehledně s odkazy na prameny Kouřil–Prix–Wihoda 2000, s. 443–447). Proto tedy můžeme uvažovat o zahájení stavby adolfovické fortifikace dosazenými Haugwitzi s Bolkovým souhlasem nejspíše právě v letech 1295–1296. Ve světle Bolkova zdůvodnění výstavby hradu v Bělé lze soudit, že vévoda i v případě Adolfovic sledoval vedlejší záměr fortifikací zajistit jednu z cest, které do Niska vstupovaly ze sousedních zemí, jak tuto funkci u Adolfovic předpokládala takřka veškerá starší literatura. Vévodské podpoře by potom mohlo odpovídat velkorosé vyměření mohutných příkopů, z nichž vnitřní nebyl zřejmě zcela dokončen, Haugwitzům jako stavebníkům zase relativně omezené jádro opevnění, pro zeměpanský hrad příliš těsné. Rozpor mezi mohutností vnějšího fortifikačního systému a sice solidně vybudovaným, avšak stísněným jádrem, by spolu s nedokončeným vnitřním příkopem potom mohl být odrazem přerušení prací po verdiktu z dubna 1296. Skutečnost, že opevnění tento smír přetrvalo a ve 14. století sloužilo jako jedno z lokálních haugwitzovských sídel, by zase ladila s představou, že mezi Bolkem a biskupem Janem došlo ke kompromisní dohodě, která umožnila některým z Bolkových stoupenců nadále setrvat v okrajových částech Niska. S ohledem na mlčení přímých písemných pramenů přitom samozřejmě musíme počítat s eventualitou, že adolfovické opevnění, případně alespoň jeho zděné obytné jádro, bylo dokončeno Kiliánovými syny Jindřichem a Rüdigerem z Haugwitz teprve ve 2. desetiletí 14. století, kdy neshody bývalých Bolkových přívrženců, především Wüsthubů, s dalším vratislavským biskupem Jindřichem z Vrba přerostly v letech 1313–1318 v krvavý lokální konflikt (srv. Zuber 1972, 38–39; Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 445–447; Kouřil–Wihoda 2001, 205–217). Zdá se, že Haugwitzové v této místní válce zůstali stranou, nicméně výpověď řady listin a listů z 1. třetiny 14. století, líčící Jesenicko jako oblast postiženou loupežemi, pleněním, ba i přepady a vraždami (CDS V, s. 37–38, č. 49; s. 38–39, č. 50; s. 40, č. 51; s. 55–56, č. 70; CDS X, s. 100–101, č. 129; s. 105–106, č. 132 a s. 106, č. 133; CDS XVIII, s. 82, č. 3798; CDS XXII, s. 37, č. 4734), před námi rýsuje prostor odlehklých podhorských kotlin a polozapomenutých osad, v nichž i mocní Haugwitzové mohli cítit naléhavou potřebu dobře chráněné rezidence.³

Pravděpodobný zdrženlivý postoj Jindřicha Haugwitze ve sporu mezi biskupstvím a kolštejnsko-frýberskými Wüsthuby, opora, kterou mu skýtalo adolfovické opevnění, dostatečná finanční rezerva a především dobré styky s drsnými Wüsthuby, z něj učinily vhodné kandidáta na převzetí frýberského statku s pevným hradem, na něž někdy po 7. prosinci 1325 Jan Wüsthube rezignoval (CDS XXII, s. 283, č. 4487). Důležitým krokem k celkovému uklidnění situace se pak stala dohoda mezi českým králem Janem Lucemburským a vratislavským biskupem Nankerem z 30. března 1337, jejíž dikce varovala všechny,

kdo měli s biskupstvím nevyřešené rozpory, před jinou než striktně právní a smířlivou cestou k jejich urovnání (CDS XXIX, s. 150, č. 5 873). Biskupství respektovalo realitu, kterou byla haugwitzovská držba Frýdberka s rozlehlým dominiem, Adolfovic s opevněným sídlem a jejich nároky na Supíkovice. Ostatně skutečnost, že Jindřich z Haugwitz se mezitím roku 1338 stal královským zemským hejtmánem ve Vratislavsku (např. CDS XXX, s. 32, č. 6 140; s. 66, č. 6 255), takřka vylučovala jakékoliv unáhlené kroky ze strany biskupa Nankera. Právě Jindřich Haugwitz byl v této době hlavou rodu a držitelem hradu Frýdberka, jak to dokládá listina z 21. července 1340, přičemž pro Jindřichovy časté pobyty ve Vratislavi a cesty na Moravu či do Čech dotčený hrad a statky spravoval jeho purkrabě Jindřich Ledlow (CDS XXX, s. 128, č. 6 473). Těsně před 30. březnem 1344 pak Jindřich Haugwitz odkázal rozsáhlé majetky na jižní hranici Münsterberska a v okolí kameneckého kláštera, jejichž významnou položkou bylo město Reichenstein (dnes Złoty Stok v Polsku) se zlatými doly, svým čtyřem synům – Rüdigerovi, Swydegerovi, Jindřichovi a Václavovi z Haugwitz (CDS X, s. 146–147, č. CLXXXVI). Pro dokreslení obrazu Jindřichovy moci je vhodné zmínit listinu z 21. července 1346, kterou vévoda Mikuláš Münsterberský zastavil pánovi z Haugwitz město Frankenštejn (dnes Żąbkowice Śląskie v Polsku) s celým vikbildem a bohatým cisterciáckým klášteřem v Kamenci (CDS X, s. 152–153, č. CXCIII), načež obratný Jindřich celou výnosnou zástavu 12. listopadu 1348 ve Vratislavi se ziskem odstoupil českému králi Karlu IV. (CDS X, s. 166–167, č. CCIX–CCXI), který jej vzápětí pověřil úřadem nejvyššího královského hejtmána v právě odstoupeném obvodu (CDS X, s. 169, č. CCXIII). Jindřich z Haugwitz zemřel 11. května 1349 a byl pohřben v rodové hrobce v cisterciáckém klášteři v Henrykově.

Z mladších údajů lze soudit, že Adolfovice jako výchozí majetek rodu na Jesenicku byly Jindřichem přenechány jeho nejstaršímu synovi Rüdigerovi, vystupujícímu již 25. listopadu 1340 ve Střelíně a od 20. září 1352 též v sousedním Kladsku (CDS XXX, s. 140, č. 6 515; V–H I, s. 141: „...*Rüdiger von Hugwicz, Herr Heinrichs Sohn...*“). S mladšími bratry Swydegerem, Jindřichem a Václavem se dělil o hrad a panství Frýdberk. Také Rüdiger zastával v královských službách vlivný úřad frankenštejnského hejtmána, který převzal ihned po otcově smrti a v němž je doložen od 23. června 1349 do 29. srpna 1355 (CDS X, s. 173, č. CCXVII; s. 179–180, č. CCXXIII; s. 180–181, č. CCXXIV; s. 184–186, č. CCXXIX a CCXXX; s. 189, č. CCXXXVII). Jako pán na Frýdberku byl ve společnosti purkraběte Jindřicha Ledlowa doložen 29. června 1353 (DAL II, s. 126), ale osvědčeného Jindřicha Ledlowa můžeme po Rüdigerově boku sledovat již od 8. května 1351 (CDS X, s. 179–180, č. CCXXIII). Na Adolfovicích mezitím Rüdiger Haugwitz pojistil své manželce Alžbětě věno (NLB, s. 71, č. 364, B, fol. 46a). Dne 1. března 1358 Rüdiger z Haugwitz zemřel a jeho bratři Heynczko a Václav hrad Frýdberk s příslušenstvím se souhlasem Rüdigerových potomků za vysokou částku 3 100 hřiven grošů 26. července 1358 odprodali vratislavskému biskupovi Přeclavovi (G–M II, s. 219–223, č. 26). Adolfovicí státek větším dílem zdědili právě Rüdigerovi synové Merboto, Otto a Albert Haugwitzové. Ti v důsledku lenní smlouvy mezi biskupem Přeclavem a českým králem Janem Lucemburským z 1. července 1342 (CDS XXX, s. 255–256, č. 6 878) zřejmě byli po otcově smrti nuceni přistoupit k vyjasnění statutu držby Adolfovic, položených v biskupské zemi. Patrně již koncem roku 1358 nebo v 1. polovině roku 1359 bratři Albert, Merboto a Otto Haugwitzové ves i s opevněním za příznivých podmínek přijali od biskupa Přeclava v léno, jak je to nepřímo doloženo k roku 1370 a jak to jednoznačně vyplývá ze záznamu v rejstříku biskupských příjmů z doby kolem roku 1420 (NLB, s. 48, č. 178, B, fol. 18b; RWC, s. 252, č. 2, fol. 38a: „...*Adolsdorf habet XXX mansos, de quibus ecclesia habet ij et est laicalis et dominus ville tenetur seruire cum sagittario armato...*“). Z bratří zaujal významné postavení Otto Haugwitz, připomínáný velmi často od 15. září 1359 v právu biskupa Přeclava, který za své služby biskupství získal ves Kameník u Grotkova (NLB, s. 22, č. 15, A, fol. 81a; *Kamig*; dnes Kamienik u Grodkówa v Polsku) a za první manželku měl pravděpodobně Alžbětu, dceru Jindřicha z Ledlowa, bývalého frýdberského purkraběte ve službách Haugwitzů.

Na adolfovickém opevnění zprvu seděli bratři Albert, Otto a Merboto společně. Jako sídlo však zřejmě sloužilo hlavně Ottovi, který se trvale zdržoval v nízké zemi, zatímco jeho bratr Merboto vstoupil v otcových a dědových šlépějích do korunních služeb a jako císařský vazal se nejpozději od 21. června 1358 do konce roku 1359 prakticky trvale zdržoval ve Vratislavi a v doprovodu královských hejtmanů (RS IV, s. 44, č. 120 a dále dle rejstříku). Teprve 21. července 1370 byl do nízkých zemských desk vepsán odprodej Albertova dílu jeho bratru Merbotovi (NLB, s. 48, č. 178, B, fol. 18b). Ve prospěch Merbota a Otty rezignovala pak 3. prosince 1372 na svá práva v Adolfovicích také vdova Alžběta (NLB, s. 71, č. 364, B, fol. 46a). Když po 18. srpnu 1374 zemřel Otto z Haugwitz († 7. srpna buď roku 1375 nebo 1376) a zanechal syny Rüdiger a Gunzelina, pokusil se Merboto soustředit veškerou držbu v Adolfovicích ve svých rukou. Jmenovaným synovcům postoupil 10. prosince 1377 svou ves Bärdorf u Münsterberka (Ziębice v Polsku) výměnou za jejich dědičný podíl na Adolfovicích v hodnotě zhruba 70 hřiven grošů a spolu se švagry Václavem a Petrem z Ledlowa vyrovnal převzetím zástavy Kameníku i všechny starší dluhy, které Rüdiger s Gunzelinem a jejich otec měli vůči Merbotovi a Václavovi z Ledlowa (NLB, s. 123, č. 743 a 744, C, fol. 9a). Od konce roku 1377 tedy byl Merboto z Haugwitz prakticky jediným a nepochybně značně sebevědomým držitelem formálně lenního adolfovického sídla a statku. Soustředění na v jeho očích perspektivní držbu pevné rezidence v jesenické kotlině se odrazilo hned vzápětí, když Merboto 19. září 1378 odprodal zbytek svých příjmů a statků v ceně 150 hřiven grošů ve vsi Smilovicích u Nisy, kterou držel již před 29. červencem 1370 (NLB, s. 48–49, č. 180, B, fol. 19a; s. 60, č. 278, B, fol. 35b a s. 136, č. 847, C, fol. 18a).

Merboto zemřel po roce 1379 a Adolfovice přešly na jeho dědice, snad syna, Kiliána Haugwitze. Kilián měl v intencích rodu značně teritoriálně rozprostřené zájmy. V běžněji dostupných pramenech jej můžeme s bratrem Dětřichem sledovat od 3. května 1387 v Kladsku (CDM XI, s. 378–379, č. 426; AKČ 5, s. 39, č. 58; CDS X, s. 236–237, č. CCLXXXII a CCLXXXIII) a od 22. července 1391 ve službách olomouckého biskupa Mikuláše na Moravě, kam následoval vzdálenějšího příbuzného Jindřicha z Haugwitz (RBMV IV, s. 99–100, č. 203; CDM XII, s. 36–37, č. 48; s. 325–326, č. 356). Ve sporech o postoj olomouckého biskupství se jako poddaný kladského hejtmana Jana II. Opavského a Ratibořského a přívrženec moravského markraběte Prokopa spolu s moravským příbuzným Jindřichem z Haugwitz zapojil do nájezdů na statky olomoucké kapituly a biskupství, za což byl 4. března 1399 stížen klatbou (CDM XII, s. 455–464, č. 524, zde se zkomoleným jménem *Mylich Haugwitz*). V roce 1417 se svou manželkou Anežkou odprodal ze svých příjmů z Adolfovic roční plat ve výši jedné hřivny grošů otmuchovskému kanovníkovi Mikuláši Glaubiczowi (DAL I, s. 105). Počátek 15. století se však již nesl ve znamení soumraku haugwitzovské slávy nejen v Adolfovicích, ale i v Kladsku, kam se přesunula většina potomků takřka legendárního frýberského Jindřicha. Známkou slábnoucí hospodářské situace adolfovických Haugwitzů se stal už odprodej platu v roce 1417 a jejich pozici jen zhoršil zánik sousedící vsi Domašova zřejmě již někdy v průběhu 14. století (srv. RWC, s. 253, č. 5, fol. 38a; k pustnutí vsi na Jesenicku Zuber 1972, 42–47). Přes absenci zmínek o Domašovu ve 14. věku je podle našeho mínění přípustné se podmíněně domnívat, že osada mohla být příslušenstvím adolfovického léna, respektive spolu s Adolfovicemi hospodářským zázemím tamního opevněného sídla. Nezvratnými důkazy pro tuto úvahu však nedisponujeme. Když potom ve třetím desetiletí 15. století vypukly husitské války a kališnická vojska se zmocnila nedalekého hradu Javorníka, obsadila Otmuchov a vypálila za tažení proti Nise dne 17. března 1428 biskupské město Hlucholazy (SRS XII, *Chronik des Martin von Bolkenhain*, s. 1, fol. 1a; PUB I, s. 616–619, č. 519 a s. 619–620, č. 520; Grünhagen 1872, 132–134; Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 536–537), nebylo již rozumných důvodů, aby Haugwitzové dále lpěli na držbě podhorských Adolfovic. Nevíme s jistotou, zda husitské šiky během postupu k Nise v březnu 1428 opravdu odbočily od Hlucholaz hluboko do hor, aby se zde zaměstnávaly dobýváním adolfovické tvrze; s ohledem na minimální čas, kdy by 17. března musely dobýt, vypálit a vydrancovat Hlucholazy a již 18. března v poledne útočit proti Nise, se to zdá spíše nepravděpodobné. Na druhou stranu lze připustit diverzní

výpad nečetné kališnické bojové skupiny v době po bitvě u Nisy, jemuž mohlo opevnění padnout za obět, jakkoliv jednoznačné stopy násilného zániku sídla zatím k dispozici nemáme. Stejně tak může být předmětem pouhých spekulací, zda se Kilián Haugwitz jako řádný biskupský vazal účastnil bojů o Nisu 18. března 1428 a zda v následných šarvátkách padl († 9. února neudaného roku a byl pohřben v henrykovském klášteře po boku strýce Otty). Jisté je pouze tolik, že roku 1436 už na alodu v Adolfovicích hospodařil jesenický měšťan Jakub Fricze, který tehdy odprodal roční plat pojištěný na výnosech z Adolfovic, z jeho majetku v Jeseníku a na jeho příjmech z domů nízkého měšťana Matyáše Neunitze a jeho ženy Kateřiny (DAL I, s. 105). Epilogem haugwitzovského intermezza v Adolfovicích se pak stala roku 1463 rezignace kladského Hanuše Bertka, řečeného Haugwitz, na všechna rodová práva k Adolfovicím ve prospěch jiného jesenického měšťana Václava Platzmeistera, který už od roku 1461 skupoval jednotlivé podíly dalších osob, vesměs rovněž jesenických měšťanů, na adolfovicím majetku (DAL I, s. 105–106).

V té době však adolfovicé opevněné sídlo patrně již svému účelu nesloužilo. Na základě výpovědi archeologického materiálu je možné připustit, že jeho zánik – nejisto, zda násilný nebo cestou prostého opuštění – spadá právě někam do průběhu 2. čtvrtiny 15. století. Tedy do doby, kdy z každodenní scenérie v údolí horního toku Bělé zmizeli i Haugwitzové. Rekonstruujeme-li osudy této fortifikace správně, potom s trochou nadsázky lze říci, že byla „dítětem“ vzrušené doby a haugwitzovských ambicí, které se pochopitelně nedalo přestěhovat jinam. Zrodila se krátce po předpokládaném příchodu výbojných rytířů erbu beraní hlavy do jesenické kotliny a téměř zapomenuta zde byla po jejich odchodu odsouzena k pozvolnému rozpadu. Svůj smysl měla v bouřlivých časech domácích válek na sklonku 13. a počátku 14. století, jakmile však vatislavští biskupové za pomoci českých králů konsolidovali v letech 1337–1348 své postavení v krajině, začala ji potichu a pozvolna zvonit pověstná „hrana“. Po celou druhou půli 14. věku jí byl předimenzovaný příkopový a valový systém asi zbytečný, životnost objektu prodlužovala jen jeho sídelní funkce a pravděpodobná, byť nedoložená, kontrolní úloha na východu cesty z Opavska přes sedlo pod Orlíkem z těsného horského údolí Šumného potoka (Weinelt 1936, 89; Plaček 1990, 213–214). I ta však, spolu s poklesem frekvence cesty již v průběhu 1. poloviny 14. století (Kouřil–Prix–Wihoda 1998, 121) slábla. Jak pustlo středověké osídlení severních svahů Hrubého Jeseníku a reálně se zmenšovaly „věčné“ příjmy místní šlechty, stávalo se i pro urozence haugwitzovského formátu stále obtížnějším udržovat masivní kamennou rezidenci vystavěnou na nepevném šterkovém podloží. A protože dobu budoucí hornické a tkalcovské slávy Jeseníku a jeho okolí nikdo soudný v letech ekonomické a sídelní deprese a stále hrozících utrakvistických nájezdů na přelomu 1. a 2. čtvrtiny 15. věku nemohl důvodně předpokládat, nelze se vlastně ani Haugwitzům divit, že zamířili do perspektivnějších krajin a staré rodové sídlo v nízké zemi ponechali svému osudu.

Poznámky

* Příspěvek je jednou z přípravných studií šířeji koncipované práce o drobných středověkých opevněních jesenické části nízkého knížectví.

1 V tomto kontextu bude důležitý podrobný rozbor a srovnání rozsáhlého keramického souboru z javornického tvrziště, dlouhodobě zkoumaného a zatím jen ilustrativně publikovaného Zdeňkem Brachtlem, a zejména nedávno získaných artefaktů – keramických i kovových – z javornického zámku, jež lze vztahovat k zánikovému horizontu, souvisejícímu s dobytím hradu husity v březnu roku 1428; je docela přijatelné předpokládat, že uvedenému tažení padla za obět i adolfovicé tvrz, byť možná nepřímo.

2 Dále je možno podotknout, že velmi podobné konstrukční principy a používání v hojně míře sbíraného kamene (tzv. *Feldstein*) jsou charakteristické pro středověké ohradní zdi hřbitovů především v blízkých částech Slezska. Jen namátkou z řady příkladů jmenujme hřbitovní zdi kolem kostelů ze 13. století v nedalekém Novém Světově (Nowy Świątów), Polském Světově (Polski Świątów), Starém Lese (Stary Łas) na dnes polském území, ve Staré Červené Vodě či Velkých Kuněticích na v současnosti české straně slezského Niska a dobře je známe také z nedalekého Osoblažska, kde k typickým reprezentantům těchto ohradních zdí náleží hřbitovní zdi kolem kostelů v Hrozové a Pelhřimovech (Kouřil–Prix 1991, 1–8). Ve všech případech můžeme důvodně soudit, že primárně měly tyto opěráky, stejně jako v Adolfovicích,

- statickou funkci, neboť ztužovaly hradby či obvodové zdi, na jejichž vnitřní straně dosahoval terén (navážky) výše než na vnější straně.
- 3 Je otázkou, zda Kilián Haugwitz, který je v písemných pramenech naposledy zmíněn k 12. prosinci 1316, ovšem ve falzu ze 16. století, byť obsahově zřejmě věrohodném (CDS X, s. 79–80, č. CV), mohl patřit k obětem lokálních konfliktů. Jisté je pouze tolik, že po Kiliánově smrti († 30. ledna 1317) se jeho dědičtí ujal Jindřich Haugwitz, doložený už 1. října 1317 (CDS X, s. 83–84, č. CX), zatímco patrně mladší syn Rüdiger se po Jindřichově boku objevuje až od 3. července 1335 (ve věcně věrohodném falzu z doby kolem roku 1500, CDS X, s. 122–123, č. CLII), resp. od 24. června 1336 (v pravé listině, CDS X, s. 126, č. CLVII).

Prameny

- CDB V.2: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V. 2. 1267–1278* (eds. Jindřich Šebánek–Saša Dušková). Praze 1982.
- CDM XI: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens. XI. 13. 11. 1375–1390* (ed. Vincenc Brandl). Brünn 1885.
- CDM XII: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens. XII. 1391–1399* (ed. Vincenc Brandl). Brünn 1890.
- CDS V: *Codex diplomaticus Silesiae. V. Das Formelbuch des Domherrn Arnold von Protzan* (ed. Wilhelm Wattenbach). Breslau 1862.
- CDS VII.1: *Codex pilomaticus Silesiae. VII. Regesten zur schlesischen Geschichte. I. bis zum Jahre 1250* (ed. Colmar Grünhagen). Breslau 1868.
- CDS X: *Codex diplomaticus Silesiae. X. Urkunden des Klosters Kamenz* (ed. Paul Pfothner). Breslau 1881.
- CDS XIV: *Codex diplomaticus Silesiae. XIV. Liber foundationis episcopatus Vratislaviensis* (eds. Hermann Markgraf–Joseph W. Schulte). Breslau 1889.
- CDS XVI: *Codex diplomaticus Silesiae. XVI. Regesten zur schlesischen Geschichte 1301–1315* (eds. Colmar Grünhagen–Konrad Wutke). Breslau 1892.
- CDS XVIII: *Codex diplomaticus Silesiae. XVIII. Regesten zur schlesischen Geschichte 1316–1326* (eds. Colmar Grünhagen–Konrad Wutke). Breslau 1898.
- CDS XXII: *Codex diplomaticus Silesiae. XXII. Regesten zur schlesischen Geschichte 1327–1333* (eds. Colmar Grünhagen–Konrad Wutke). Breslau 1903.
- CDS XXIX: *Codex diplomaticus Silesiae. XXIX. Regesten zur schlesischen Geschichte 1334–1337* (ed. Konrad Wutke). Breslau 1923.
- CDS XXX: *Codex diplomaticus Silesiae. XXX. Regesten zur schlesischen Geschichte 1338–1342* (eds. Konrad Wutke–Erich Randt). Breslau 1930.
- DAL I-II: *Altwaterland. Urkundenregesten und zusammenfassende Gedanken über die Dorfverhältnisse im Neisser Fürstentum, österr. Anteil, heute Bezirk Freiwaldau, Schlesien. I–II.* (ed. Angela Drechsler). Olmütz 1930.
- Gedenkbuch der Gemeinde Adelsdorf 1925–1937.*
- G-M II: *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter. II.* (eds. Colmar Grünhagen–Hermann Markgraf). Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven 16. Leipzig 1883.
- NLB: *Quellen zur Geschichte des Neisser Bistumslandes auf Grund der drei ältesten Neisser Lagerbücher* (ed. Kurt Engelbert). Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte X. Würzburg 1964.
- PUB I: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an. I. 1419–1428* (ed. Franz Palacký). Prag 1872.
- RBM III: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. III. 1311–1333* (ed. Josef Emler). Praze 1890.
- RS IV: *Regesty śląskie. V. 1358–1359* (eds. Janina Gilewska-Dubis–Kazimierz Bobowski). Wrocław–Warszawa 1993.
- RWC: *Quellen zur Geschichte der Besitzverhältnisse des Bistums Breslau. B. Das Registrum Vratislaviense censuum et reddituum ad episcopatum spectantium* (ed. J. Wilhelm Schulte). Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. III. Studien zur schlesischen Kirchengeschichte. Breslau 1907, s. 204–260.
- SRS XII: *Scriptores rerum Silesiacarum. XII. Geschichtschreiber Schlesiens des XV. Jahrhunderts* (ed. Franz Wächter). Breslau 1883. *Chronik des Martin von Bolkenhain*, s. 1–18.
- SUB III: *Schlesisches Urkundenbuch. III. 1251–1266* (ed. Winfried Irgang). Köln–Wien 1984.
- SUB V: *Schlesisches Urkundenbuch. V. 1282–1290* (ed. Winfried Irgang). Köln 1993.
- SUB VI: *Schlesisches Urkundenbuch. VI. 1291–1300* (eds. Winfried Irgang–Daphne Schadewaldt). Köln 1998.
- VH I: *Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz. I. Urkunden und Regesten zur Geschichte der Grafschaft Glatz bis zum Jahre 1400* (eds. Franz Volkmer–Wilhelm Hohaus). Habelschwerdt 1883.

Literatura

- BRACHTL, Z., 1996: *Další etapa zjišťovacího výzkumu v Javorníku-Vsi, (okr. Šumperk)*. Přehled výzkumů 1992, s. 81.
- BRACHTL, Z., 1996a: *Keramická středověká plastika konička z Javorníku-Vsi*. Vlastivědný věstník moravský XLVIII, s. 287-290.
- BRACHTL, Z., 1999: *Javorník, okr. Šumperk*. Přehled výzkumů 39 (1995–1996), s. 409.
- BRACHTL, Z.–DOHNAL, J., 1986: *Středověké tvrziště v Heřmanovicích, okres Bruntál (Výsledky archeologického a geofyzikálního průzkumu)*. Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické 35, s. 30–39.
- BRACHTL, Z.–DOHNAL, J., 1992: *Středověké tvrziště v Javorníku-Vsi, okr. Šumperk (Výsledky archeologického a geofyzikálního průzkumu)*. Vlastivědný věstník moravský XLIV, s. 487–498.
- BRACHTL, Z.–DOHNAL, J., 1992a: *Středověké objekty na Masarykově náměstí v Jeseníku*. Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 41, s. 119–124.
- DRECHSLER, A., 1930: *Altwaterland. Urkundenregesten und zusammenfassende Gedanken über die Dorfverhältnisse im Neisser Fürstentum, österr. Anteil, heute Bezirk Freiwalddau, Schlesien*. I-II. Olmütz.
- DUSIL, M., 1992: *Tvrz Adolfovic*. Hláška III. Zpravodaj klubu A. Sedláčka, s. 1.
- GOŠ, V., 1977: *Archeologický výzkum tvrzí na Jeseníku*. Archaeologia historica 2, s. 33–36.
- GOŠ, V., 1978: *Středověké tvrze na Jeseníku*. Severní Morava 36, s. 50–55.
- GOŠ, V., 1981: *Vodní tvrz v Jeseníku*. Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické 30, s. 227–246.
- GRÜNHAGEN, C., 1872: *Die Hussitenkämpfe der Schlesier 1420–1435*. Breslau.
- GRUNDMANN, G., 1982: *Burgen, Schlösser und Gutshäuser in Schlesien. Die mittelalterliche Burgruinen Burgen und Wohntürme*. Frankfurt am Main.
- GUERQUIN, B., 1957: *Zamki Śląskie*. Warszawa.
- KAJZER, L.–KOŁODZIEJSKI, S.–SALM, J., 2001: *Leksykon zamków w Polsce*. Warszawa.
- KOUŘIL, P., 1991: *Archäologische Feststellungen am Kataster der Gemeinde Bukovice (Bez. Šumperk)*. Přehled výzkumů 1988, s. 65.
- KOUŘIL, P.–PRIX, D., 1991: *Kostel sv. Jiří v Pelhřimovech, okres Bruntál*. Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 40, s. 1–8.
- KOUŘIL, P.–PRIX, D.–WIHODA, M., 1998: *Středověké fortifikace a „Jesenická stezka“ v údolí Černé Opavy*. Archaeologia historica 23, s. 111–131.
- KOUŘIL, P.–PRIX, D.–WIHODA, M., 2000: *Hrady českého Slezska*. Brno–Opava.
- KOUŘIL, P.–WIHODA, M., 2001: *Wüstehubové. Dáblovo plémě nebo tvůrčivé kulturní krajiny?* Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 50, s. 205–217.
- KOUŘIL, P.–WIHODA, M., 2002: *Česka kastelologie na rozcestí?* Archaeologia historica 27, s. 21–35.
- KRAHE, F.-W., 1996: *Burgen des deutschen Mittelalters. Grundriss-Lexikon*. Augsburg.
- MAETSCHKE, E., 1928. *Der Kampf um den Grenzwald zwischen den Herzögen und Bischöfe von Breslau im 13. Jahrhundert*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 62, s. 65–81.
- NEKUDA, V.–UNGER, J., 1981: *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno, s. 63–64.
- PESCHEL, F., 1931: *Vor- und frühgeschichtliche Funde im Altwatergebiet*. Altwater-Festschrift. Freiwalddau, s. 262–281.
- PEŠTA, J., 1996: *Šelmberk – povrchový průzkum dolního hradu*. Castellologica Bohemica 5, s. 47–62.
- PETER, A., 1894: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien II*. Teschen.
- PFITZNER, J., 1926: *Besiedlungs, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer Bistumlandes I. Bis zum Beginne der böhmischen Herrschaft*. Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft. Reichenberg.
- PÍSKOVSKÝ, P., 1984: *700 let Bělé pod Pradědem. Bělá pod Pradědem*.
- PLAČEK, M., 1990: *Fortifikace ke kontrole a zajištění středověkých komunikací*. Archaeologia historica 15, s. 203–216.
- PLAČEK, M., 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha.
- SAMEK, B., 1994: *Umelecké památky Moravy a Slezska I. A/I*. Praha, s. 38, č. 13. 1.
- SCHUCHHARDT, C., 1931: *Die Burg im Wandel der Weltgeschichte*. Postdam.
- SEVERIN, K.–SVITÁK, Z., 2003: *Přesecka*. Archaeologia historica 28/03, s. 419–429.
- SPURNÝ, F. et al., 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. Severní Morava*. Praha, s. 21.
- STRÁNSKÝ, I., 1992: *Neznámý hrádek v Adolfovicích*. Hláška III. Zpravodaj Klubu A. Sedláčka 4, s. 38–39.
- TILLMANN, C., 1958: *Lexikon der deutschen Burgen und Schlösser I*. Stuttgart.
- UWIRA, J., 1936: *Ausgrabung einer fränkischen Turmburg in Schlesien*. Bohemia 27. 5. a 7. 6. 1936.
- UWIRA, J., 1936: *Erste Ausgrabung einer fränkischen Turmburg in Schlesien*. Sudetendeutsche Tageszeitung 14. 6. a 20. 6. 1936.
- UWIRA, J., 1936: *Erste Ausgrabung einer fränkischen Turmburg in Schlesien*. Neues Tagesblatt 15. 9. a 3. 10. 1936.
- VEČEŘOVÁ, V.–VEČEŘA, J., 2001: *Jesenické zlaté stezky*. Jeseník.
- VELÍMSKÝ, T., 2002: *Hrabišici páni z Rýzmburka*. Praha.

- WEINELT, H., 1935: *Die schlesischen Burgen Adelsburg, Saubsdorf und Schellenburg*. Der Burgwart 36, s. 35–38.
- WEINELT, H., 1935: *Das Wüßte Schloß und der Rabenstein bei Einsiedel*. Freudenthaler Ländchen 15, s. 65–71.
- WEINELT, H., 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des Freiwaldauer Bezirkes*. Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte 36. Breslau.
- WEINELT, H., 1937: *Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien*. Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamt-schlesischen Raume 9, s. 33–44.
- WEINELT, H., 1938: *Das deutsche Oppaland und das angrenzende deutsche Nordmähren als Wehrbaulandschaft*. Der Burgwart 39, s. 21–31.
- WEINELT, H., 1940: *Die Turmhügelburg im Ostsudetenland*. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien LXX, s. 342–361.
- WEINELT, H., 1940: *Forschungen zur Volkstumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes*. Reichenberg–Leipzig.
- WEINELT, H., 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft. Die Burgen des Kreises Freiwaldau im Ostsudetenland*. Deutsches Archiv für Landes- u. Volkskunde 6, s. 148–168.
- WENZELIDES, O., 1943: *Ruinen und Burgen im Altwaterland. Zeugen der wehrhaften Vergangenheit unserer Heimat / Schutzburgen seit 2500 Jahren. Der Harrichstein und die Adelsburg*, Deutsche Post 24. 11. 1943, s. 3.
- ZUBER, R., 1972: *Osídlení Jesenicka do počátku 15. století*. Opava.

Zusammenfassung

Die mittelalterliche Befestigung in Adelsdorf, Kreis Freiwaldau

Am Ende der erhöhten Terrasse (dem sog. Schlossberg) oberhalb des Talkessels mit dem Flüsschen Bela, haben sich in der Gemeinde Adolfovce im Kreis Jeseník (früher Adelsdorf, Kreis Jeseník/Freiwaldau) die Reste einer befestigten mittelalterlichen Siedlung erhalten. Den Kern teilen vom Scheitel der Terrasse aus zwei mächtige, annähernd halbrunde Gräben. Der äußere Graben war ursprünglich mit Wasser gefüllt und wurde durch eine kleine, künstlich angelegte Rinne mit Wasser gespeist, während der innere Graben vermutlich trocken blieb, wobei die unregelmäßige Stufe in seinem Boden darauf deutet, dass dieser vermutlich nicht im geplanten Ausmaß vollendet wurde. Der eigentliche, relativ kleine Kern wird noch heute von allen Seiten von Resten einer umgrenzenden rechteckigen und gekrümmten Steinmauer eingefasst, die ursprünglich mit äußeren Stützen befestigt war. Die Burgmauer diente offenkundig der Festigung des geschotterten Untergrunds. Den größten Teil der Fläche nahm ein längliches turmartiges Objekt mit einem Umfang von 16x9,3 m ein. Zu dessen Einordnung trug die archäologische Untersuchung bei, die an dieser Lokalität der örtliche Lehrer Josef Uwira in den 1930er Jahren leitete. Der steinerne Bau wurde im Erdgeschoß in zwei Randraume geteilt, zwischen denen bis in den ersten Stock eine Treppe führte.

Die Befestigung in Adelsdorf ist nicht durch bekannte Schriftquellen bezeugt und weder Entstehungszeit, Bestand noch Untergang sind – ebenso wie der Name des Baumeisters überliefert. Auf der Grundlage der archäologischen Funde kann freilich die Zeit des Bestehens der Anlage in die Mitte des 14. Jahrhunderts sowie das nachfolgende Jahrhundert datiert werden. Die Analyse der historischen Zusammenhänge deutet darauf hin, dass die Befestigung vermutlich im Gefolge der Ereignisse im ausgehenden 13. Jahrhundert selbst erbaut wurde, als Teile der Kastellanei von Ottmachau, die zum Bistum Breslau gehörten, der agile Herzog Bolko I. von Schweidnitz-Jauer mit seinen Gefolgsleuten in Besitz nahm. Die Vf. ziehen dabei in Erwägung, dass die in Bolkos Diensten stehenden Rüdiger und Kilian von Haugwitz an der Konfiskation teilnahmen und mit Bolkos Wissen begann vermutlich gerade Kilian Haugwitz auf dem Schlossberg in Adelsdorf auf den Resten der erhaltenen Befestigung zu bauen. Unklar bleibt, ob der Bau vollendet wurde; nicht ausgeschlossen ist, dass die Unterbrechung der Arbeiten im inneren Graben mit der Beruhigung der Lage nach dem entscheidenden Spruch zusammenhing, den zu Gunsten des Bistums Breslau am 13. April 1296 der Krakauer Bischof Johann Muskata fällte. In einem solchen Falle würde die Errichtung des Sitzes in die ersten Jahrzehnte des 14. Jahrhunderts fallen, wie auch das bekannte archäologische Material dies andeutet. Es scheint wahrscheinlich, dass Adelsdorf damals als Sitz Heinrich diente, dem ältesten Sohn des Kilian von Haugwitz. Heinrich von Haugwitz errang in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts eine bedeutende Stellung in Schlesien, im Jahre 1338 bekleidete er das Amt des königlichen Hauptmanns in Breslau und zu einem nicht näher bekannten Zeitpunkt nach 1325 erwarb er auch die Burg Friedeberg bei Freiwaldau. Möglicherweise vermachte er Adelsdorf seinem ältesten Sohn Rüdiger von Haugwitz, dessen Söhne Merboto, Otto und Albert von Haugwitz in den Jahren 1358–1359 Adelsdorf als Lehen des Breslauer Bischofs Przeclaus führten. Zu Beginn des 15. Jahrhunderts war Adelsdorf Sitz von Merbotos Sohn Kilian von Haugwitz. In den Hussitenkriegen bildete Adelsdorf mit seiner Befestigung das Ziel utraquistischer Angriffe, möglicherweise gab Kilian von Haugwitz seinen tief in den Bergen umgebenen Tälern der Region Freiwaldau auf, wo bereits seit dem 14. Jahrhundert offenkundig eine durch die Verödung ganzer Dörfer hervorgerufene wirtschaftliche Depression herrschte.

Die Adelsdorfer Befestigung besitzt im böhmischen Teil Schlesiens kein direktes Pendant. Mächtige Wassergräben kennen wir zwar z. B. aus dem unweit entfernten städtischen Kastell in Freiwaldau, mitunter auch aus Skorošice oder Ondřejovice, doch lediglich in Adelsdorf stoßen wir in der Kategorie kleiner befestigter Sitze auf eine Kombination eines äußeren gefluteten und eines inneren trockenen Grabens. Wir gehen davon aus, dass im Verhältnis zum Kern die großen Dimensionen beider Gräben ein Werk darstellten, hervorgerufen durch das Bedürfnis, im lockeren geschotterten Untergrund den dazwischen gelegenen mächtigen Wall zu stabilisieren, der einer kommunikativen Verbindung zwischen Kern und Umgebung und der offenkundig unerlässlichen wirtschaftlichen Nutzung (z. B. Einstallung der Pferde) diene. Auch der solide errichtete Ziegelkern entspricht dem durchschnittlichen Niveau bislang bekannter, kleinerer befestigter Sitze in der Region Freiwaldau, wo vermutlich einräumige Turmbauten mit einem annähernd quadratischen Grundriss dominierten (u. a. Freiwaldau, Skorošice, möglicherweise auch Ondřejovice). Daher darf vermutet werden, dass der mächtige Wohnturm in Adelsdorf eher der Gestalt kleinerer landesherrlicher Befestigungen in Schlesien entsprach, und zwar insbesondere dem gut erhaltenen Turm in Siedlęcín (früher Boberröhrsdorf) bei Jelenia Góra (Hirschberg), dessen Entstehung in den ersten Jahrzehnten des 14. Jahrhunderts ebenfalls mit den Aktivitäten der Herzöge von Schweidnitz-Jauer in Verbindung steht.

Abbildungen:

1. Adolfovce (Adelsdorf). Grundrißfeinmessung des Zustandes in den Jahren 2001–2002.
2. Adolfovce (Adelsdorf). Terrainskizze mit der Dokumentation der freigelegten Reste der Steinarchitektur. Übernommen vom Brief J. Uwirs. dem Amt hier Vorgesandte in Teplitz am 21. 12. 1941 adressiert wurde.
3. Adolfovce (Adelsdorf). Keramikfunde.
4. Adolfovce (Adelsdorf). Keramikfunde.
5. Adolfovce (Adelsdorf). Keramikfunde.
6. Adolfovce (Adelsdorf). Metallgegenstände.
7. Adolfovce (Adelsdorf). Versuch um eine Rekonstruktion des Verteidigungskerns aufgrund der Erforschung J. Uwirs. I. Holzseinhaltung des inneren Grabens und den Deich des unteren Teiches kann man nur voraussetzen.
8. Grundnetz der Kommunikationen und der Fortifikationen auf dem Gebiet von Jesenicko. Gestrichen: Die Staatsgrenze der Tsch. Republik, stark gestrichen: Grenze zwischen Mähren, Schlesien und dem Tropaue Herzogtum im 14. Jh. dünn unterbrochen: Schichtenlinien nach 200 m: punktiert: Hauptlandeswegs im 14. Jh. Burgen und Befestigungen: A – Adolfovce, B – Edelštejn, C – Frýdberg, D – Fürstenwalde, E – Frývaldov (Jeseník), F – Kaltenštejn, G – Koberštejn, H – Quinburg, I – Rabenštejn und Weissenštejn; Städte und Städehen: a – Gesenke (verwüstetes Städtchen an der Stelle der späteren Ortschaft Vrhno pod Pradědem); b – Glucholazy (Ziegenhals); c – Jeseník (Freiwaldau); d – Zlaté Hory (Zuckmantel); e – Žulová (Friedeberg); M – Zollstation Drakov; Z – Landestor bei Horní Olešnice (heute Horní Udolí).